

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Seminář nejnovějších dějin

***Chile a československo-chilské vztahy
v letech 1920-1938***

***Chile and the Czechoslovak-Chilean relation
between 1920-1938***

Autor práce: Michal Zourek

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Vladimír Nálevka, CSc.

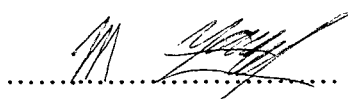
Bakalářská práce

2008

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a že jsem použil pouze literaturu a prameny v bibliografii uvedené. Dále prohlašuji, že nemám námitek proti půjčování nebo zveřejňování mé bakalářské práce nebo její části.

V Praze dne 24. 12. 2007

A handwritten signature in black ink, consisting of stylized, overlapping letters, positioned above a horizontal dotted line.

Michal Zourek

Poděkování

Na tomto místě bych rád srdečně poděkoval Prof. PhDr. Vladimíru Nálevkovi, CSc. za jeho ochotu a nesmírně přínosné konzultace.

Obsah

Úvod	2
1. Politický, hospodářský a sociální vývoj Chile v letech 1920-1938	
1.1 Přejchod od oligarchie k masové společnosti	7
1.2. Zrození státníka	11
1.3. Cesta k nové ústavě	13
1.4. Ekonomické reformy	16
1.5. Autoritářský režim	22
1.6. Období anarchie	31
1.7. Politická konsolidace	35
2. Zahraniční obchod mezi Československem a Jižní Amerikou v letech 1920-1938	
2.1. Základní charakteristika československého zahraničního obchodu.	40
2.2. Navazování kontaktů se státy Jižní Ameriky	42
2.3. Dvacátá léta a první pokusy o konsolidaci exportu	45
2.4. Hospodářská výměna ve třicátých letech	49
3. Československo-chilské vztahy v letech 1920-1938	
3.1. Obchodní výměna	56
3.2. Chile v československém tisku	65
Resumé	68
Seznam pramenů a literatury	73

*Latinská Amerika neznamená ve světovém hospodářství
přítomnost, nýbrž buď minulost nebo budoucnost.*

Hermann Luft

Úvod

V historii jsou vepsány úspěchy i nezdary, zkušenosti, které se vyplatí následovat i ty, které se musí napravit. Jak kdysi řekl španělský filozof a spisovatel George Santayana, národy, které se nepoučí z chyb své historie, jsou odsouzeny je opakovat. Tato slova jsou obzvláště příznačná pro zemi s tak pohnutými osudy a tak hlubokým a pevným národním cítěním jako je Chile.

První světová válka podnítila obrovskou kulturní a sociální transformaci západního světa. Válečný konflikt vyvolal potřebu technologických inovací, mezi které patřila i syntetická výroba ledku. Začalo být stále zřejmější, že „bílé zlato“ přestane být zdrojem chilské prosperity, přesto však žádný náhradní ekonomický program neexistoval.

Rok 1920 je výrazným milníkem chilských dějin, kterým vrcholí procesy započaté již daleko dříve. Můžeme ho označit za moment, kdy politická scéna přestává být kontrolována aristokraty a naopak se v ní začínají výrazněji prosazovat nové sociální skupiny a ideologie. Oligarchická republika se mění v republiku masovou. Země vstupuje do nové reality a zdá se zcela legitimní označit toto období za zrození moderního Chile.

První část předkládané práce se snaží nastínit politický, hospodářský a sociální vývoj Chile v letech 1920-1938. Toto období, ohraničené nástupy Artura Alessandriho a Pedra Aguirre Cerdy, je plné dynamických zvrátů, jenž vytyčily směr, kterým se bude země v příštích dekádách ubírat.

Bibliografie k této epoše je poměrně bohatá. Mezi dnes již klasické souborné práce o chilských dějinách můžeme zařadit výborný text S. Colliera a W. F. Satera *A History of Chile 1808-1994, Cambridge, 1996* nebo pozoruhodnou studii M. Gongori *Ensayo histórico sobre la noción de Estado en Chile en los siglos XIX y XX, Santiago, 1981*. Mezi stěžejní díla zaměřená na vládu Artura Alessandriho patří soubor 7 *Ensayos sobre Arturo Alessandri Palma, Santiago, 1979* nebo stručný text G. Feliú Cruze *Alessandri: personaje de la historia: 1868-1950, Santiago, 1968*. Hlavním

pramenem jsou pak Alessandriho trojdílné paměti *Recuerdos de gobierno: administración 1920-1938, Santiago, 1967*.

Významný zdroj informací o jeho politickém oponentovi Carlosi Ibáñezovi poskytuje moderní práce J. Rojase Florese *La dictadura de Ibáñez y los sindicatos (1927-1931), Santiago, 1993*. Ze strašících musíme jmenovat politicky zabarvené dílo R. Montera Morena *Ibáñez: un hombre, un mandatario: estudio psicológico moral del ex-presidente de la República, Santiago, 1937* a především pak velmi zdařilý text V. Contrerase Guzmána *Bitácora de la Dictadura, Santiago, 1942*.

S pozoruhodnými fakty o sociální transformaci chilské společnosti přichází studie S. H. Rinkeho *Cultura de masas, reforma y nacionalismo en Chile 1910-1931*. Mezi řadou prací věnujících se dějinám dělnického hnutí jmenujme dílo J. Barríi *El movimiento obrero en Chile, Santiago, 1971* nebo diplomovou práci Maria Garcése *Movimiento obrero en la década del treinta y el Frente Popular, Santiago, 1985*. K vývoji Radikální strany zmiňme diplomovou práci Any Tironi *La ideología del Partido Radical en los años treinta (1931-1938), Santiago, 1983* a k dějinám extrémní pravice pak další diplomovou práci M. Moller Roth *El movimiento nacional socialista chileno: 1932-1938*.

Statistické údaje o chilské ekonomice nabízí dílo *Economía chilena 1810-1995: estadísticas históricas, Santiago, 2000*. Mezi pracemi, které jsou zaměřeny na dvacátá a třicátá léta vyniká studie P. W. Drakeho *La misión Kemmerer a Chile: consejeros norteamericanos y endeudamiento. 1925-1932, Santiago, 1984*. Dále doktorská disertace Micheala Monteóna *The nitrate Miners and the Origins of the Chilean Left 1880-1925, Harvard, 1974* a jeho pozdější, dnes již klasická, práce *Chile in the Nitrate Era – the Evolution of the Economic Dependence 1880-1930, Wisconsin, 1982*.

Z českých prací, které se alespoň okrajově tomuto období chilských dějin věnují, jmenujme kvalitní byť zejména na politický vývoj zaměřené dílo Jiřího Chalupy *Dějiny Argentiny, Uruguaye a Chile, Praha, 2002* a diplomovou práci Evy Hladíkové *Vzestup a pád chilského ledku. Politické, ekonomické a sociální souvislosti (1830-1930), Praha, 2007*.

Druhá část práce se zaměřuje na zahraniční obchod mezi Československem a Jižní Amerikou v meziválečném období. Při studiu zahraničních hospodářských vztahů první Československé republiky nám jako hlavní otázka vyvstává územní orientace jejího importu a exportu. Po dobu prvních pěti let Československo obchodovalo především se zeměmi bližšími. Následně se pak obchod rozšiřuje na země východní Evropy, Skandinávii a USA a jsou uzavírány nebo znovu navázány vztahy se zámořím. Tento proces se ještě urychlil ve třicátých letech. Nejdůležitějšími obchodními zámořskými partnery Československa v meziválečném období byly Britská Indie, Argentina, Egypt, Holandská Indie¹ a Brazílie.

Při analýze československého obchodu se státy Jižní Ameriky v meziválečném období zjistíme, že přes nesnadné počátky v pronikání na doposud neznámý trh se hospodářský význam jihoamerického regionu neustále zvyšoval. V žádném případě není náhodné, že dva z pěti největších mimoevropských vývozců do Československa pocházely právě z této oblasti.

Výzkumu dějin zahraničního obchodu je českými hospodářskými historiky věnován stále větší prostor. V námi sledované problematice však prozatím existuje řada bílých míst, jelikož studií zaměřených na Jižní Ameriku je jen poskrovnu. Pomineme-li práce z dvacátých a třicátých let, musíme potom na prvním místě jmenovat články Jiřího Novotného a Jiřího Šouši². O zahraničním obchodu s Latinskou Amerikou ve třicátých letech blíže pojednávají také práce Jaroslava Boučka³, Tomáše Jiráňka⁴, Víta Rouče⁵ a Ewalda Meyera⁶, tím se ovšem výčet

¹ Dnešní Indonésie.

² J. Novotný, J. Šouša: Los bancos checos y América Latina, 1919-1938, XX, 1986, s. 107-140.

Máquinas agrícolas checas para América del Sur, in: Ibero-Americana Pragensia, XXIII, 1997, s. 78-98. La malta de Bohemia en América Latina en la primera mitad del siglo XX, in: Ibero-Americana Pragensia, XXVIII, 1994, s. 89-101.

El intercambio comercial entre Checoslovaquia y la Argentina y el Brasil en el periodo de entreguerras, in: Ibero-Americana Pragensia, XXXI, 1997, s. 243-257.

El intercambio comercial entre Checoslovaquia y Chile, El Uruguay, Perú, Colombia, Venezuela, Bolivia, Ecuador y El Paraguay en el periodo de entreguerras, in: Ibero-Americana Pragensia, XXXII, 1998, s. 219-238.

³ J. Bouček: Negocios con armamento realizados por la empresa Škoda en América Latina, in: Ibero-Americana Pragensia, XXII, 1988, s. 85-90.

⁴ T. Jiránek: Exportní ústav československý (1934-1944), in: Hospodářské dějiny, XX, 1992, s. 209-258.

⁵ V. Rouč: Vztahy Československa a andských států Latinské Ameriky ve 30. letech, diplomová práce FF UK, 2000.

uzavírá. Tato studie se snaží nejen o nutné shrnutí dosavadního, značně neuceleného výzkumu hospodářských vztahů mezi Československem a Jižní Amerikou v meziválečném období, ale zároveň se ho snaží rozšířit, především o využití bohatého dobového tisku.

Třetí, závěrečná část práce, analyzuje československo-chilské vztahy v letech 1920-1938. Nekladu si ovšem ambici zmapovat jejich kompletní výčet. Hlavní pozornost je věnována obchodní výměně, za využití pramenů z archivu MZV, a reflexi Chile v soudobém československém tisku.

Vraťme se nyní na samý počátek diplomatických vztahů mezi oběma zeměmi. K nástupní audienci prvního vyslance a zplnomocněného ministra Chile pana Cesara Leona u prezidenta Masaryka došlo 20. srpna 1925. Při této příležitosti odevzdal vyslanec svůj pověřovací list a pronesl následující projev:

„Pane presidente! Republika Československá se zrodila ke svobodnému životu po bolestných událostech světové války a tato skutečnost přijatá radostně všemi bratrskými národy, byla jakoby rozpuštěm nejdražších nadějí silného, mužného, inteligentního a věky proslaveného národa. Moderní demokratické ideje, tak krásné ve své prostotě našly v otevřeném duchu a spartských ctnostech národa československého nejpriznivější prostředí pro své utváření a pro svůj vývoj. Vláda republiky Chilské nejživěji si přeje ještě více utužit pouta dobrého přátelství, jež pojí národ chilský s národem československým a rozvíjet své politické a obchodní styky tak, aby se staly pramenem společného blaha a obapolného štěstí. A počtla mne svou vysokou důvěrou ustanovit mě svým zástupcem u vlády Vaší Excelence, že nejlichotivější naděje mi dodávají sil k splnění mého poslání v důsledku shody povah obou národů a hluboké podobnosti, kterou pozoruji v jejich politických institucích, inspirovaných týmiž demokratickými principy. Věřím ostatně, že různost jejich zemědělských a průmyslových produktů přispěje k tomu, aby mezi nimi po nepatrném úsilí byly vytvořeny velmi plodné obchodní styky.“⁷

⁶ E. Meyer Monsalve: La importancia del salitre en los lazos comerciales entre Chile y Checoslovaquia, 1929-1939. (Negociaciones e incidencias), in: Ibero-Americana Pragensia, XXXVIII, 2004, 145-149.

⁷ Nástupní audience tureckého a chilského vyslance u presidenta republiky, in: Tribuna, 21. 8. 1925.

Otázku, zda tato slova dospěla v meziválečném období ke svému naplnění, se Vám pokusím na následujících stránkách zodpovědět.

1. Politický, hospodářský a sociální vývoj Chile v letech 1920 - 1938

1.1 Přejchod od oligarchie k masové společnosti

Historici analyzující chilské dějiny 20. století jsou většinou nuceni vrátit se ve svých výkladech do sedmdesátých let 19. století, do období pacifické války. Právě díky této konfrontaci chilská agrární ekonomika získává rozsáhlé nerostné bohatství, které by se dalo bez nadsázky označit za slepici snášeující zlatá vejce. Zisky z ledku a mědi umožní výrazný ekonomický růst země a osvobodí obyvatelstvo od daňového zatížení.

Na přelomu staletí byla urychlena urbanizace a tím i proměna struktury chilské společnosti. Země se otevírá modernizaci, procesu mizení starých rurálních struktur a vzniku nové masové společnosti. Stejně tak se vytvářel i nový, dosud neznámý rámec světové ekonomiky. Myšlenková centra se koncentrují kolem dělnických skupin, jejichž životní podmínky byly velmi složité. Transformaci vyjadřuje již pouhý pohled na výrazný nárůst počtu obyvatel:⁸

1865.....	1 800 000
1885.....	2 527 320
1907.....	3 219 279
1920.....	3 703 799
1930.....	4 827 445
1940.....	5 023 539

⁸ Mezi léty 1810-1970 vzrostla chilská populace o 800 %. Dalším faktorem, který dokumentuje utváření mas je růst urbanizace a upadání venkovské populace. Roku 1930 byl podíl zemědělské populace 50,6%, roku 1952 39,8%, roku 1970 pak 24% čili méně jak jedna čtvrtina země. Ovšem ne veškerá zemědělská populace, která emigrovala do Santiaga, Valparaísa nebo Concepción vstoupila do sekundární nebo terciální sféry, nýbrž se často usazovala na předměstích, kde žila v tzv. *callampas*, která byla buď postupně přestěhována na jiná místa nebo zastavěna v 60. a 70. letech. Srov.: M. Gongora: Ensayo histórico sobre la noción de Estado en Chile en los siglos XIX y XX, s. 123.

Dochází k postupnému rozšiřování volebního práva. Roku 1874 bylo právo volit poskytnuto všem občanům starším dvaceti jedna let, kteří ovládají čtení a psaní.⁹ V roce 1934 je volební právo v místních volbách přiznáno i ženám. Úplné volební právo pak mají ženy od roku 1949. Důležité je také připomenout, že uhasly náboženské boje a ve vzrůstající míře také lhostejnost ke vzdělání. Roku 1920 je nařízena povinná školní docházka.

Ať už je na masu nahlíženo jako na vzpouru proti elitě (Ortega y Gasset) nebo jako na nadvládu techniky nad lidským bytím (Jaspers), rozhodně se nejedná o pouhé klamné, okamžité a těžko zachytitelné názory lidu. Masa je cosi abstraktního, anonymního a zdánlivě velmi mocného. Idea svobody v liberálním či konzervativním smyslu 19. století je nyní podřízena hodnotě efektivity. Tato proměna hodnot je patrná také na nejocetovanějších společenských profesích. Zatímco v 19. století jí byl advokát a doktor, ve dvacátém století se derou na výsluní profese související s efektivnější racionalizací majetku – ekonomové a inženýři.

Sociální psychologie se neodvolává pouze na vědomí, nýbrž také na ovlivňování a ovládání představ. Opakování pouhého tvrzení, má větší váhu než racionální argumentace, to se týká i přímého působení na podvědomí, které má podobu vyvolávání příjemných, ale zcela iracionálních asociací.¹⁰ Stejně jak se užívá reklamy v oblasti komerce, začíná se jí užívat v politické propagandě. Do roku 1891 bylo běžné, že do průběhu voleb zasahovala vláda, poté přišla éra uplácení. Nástup médií tuto situaci změnil a výrazně tak přispěl k demokratizaci společnosti. V meziválečném období to pak byl především tisk, kdo se stal rozhodujícím prostředkem v šíření politického vědomí.

Vize učinit z Chile námořní a obchodní velmoc pacifického pobřeží vzala za své a expanzivní nacionalismus 19. století se stával stále více nepřijatelným. Válka a militarismus byly krajně nepopulární a boj proti nim byl hlavním programem nejrůznějších avantgardních hnutí, intelektuálů a studentů. Tyto pacifistické tendence byly navíc ještě umocněny na konci druhé dekády 20. století atmosférou konce první

⁹ Tento požadavek zmizel až za prezidenta Allendeho.

¹⁰ J.A. Schumpeter: Kapitalismus, socialismus a demokracie, str. 276.

světové války a ruské revoluce. Patriotismus tak začal ustupovat do pozadí a stále větší význam nabýval humanismus a anarchismus. Nacionalismus druhé poloviny 19. století sdílela již kolem roku 1900 jen nepočtená skupina osob. Joaquín Walker Martínez, Marcial Martínez a Gonzalo Bulnes byli jeho posledními představiteli.¹¹

Nedá se jednoznačně říci, že by byl chilský teritoriální patriotismus pohlcen ekonomickými požadavky kladenými na stále zvětšující se území. Spíše musíme na prvním místě připomenout ztrátu víry ve státní instituce po roce 1891 a současně zdůraznit růst vlivu představy o společnosti jako komplexu soukromých zájmů, kde stát působí jako omezující činitel. Chilská expanze již navíc byla u konce. Pouze jižní oblasti Magallen a Aisén v tomto směru stále nabízely určité možnosti. Na severu již bylo dobojováno, přestože tamní nerostné bohatství bylo záhy okupováno britským, severoamerickým a německým kapitálem.

Do chilského myšlení té doby se promítá řada inkorporovaných ideologií. Humanismus, který nabýval od počátku století stále více na významu, čerpal mj. z vlivu pozitivizmu, etického socialismu, socialismu Třetí internacionály, rozvoje vědy, sekularizovaného křesťanství přeměněného v morální altruismus, materialismu či utilitarismu, přičemž všem těmto směrům se oběť za vlast jevila jako naprosto směšná. Chile se ve dvacátém století již nevymezuje expanzivně, nýbrž defenzivně. Diplomatické postupy byly stále více lemovány přísnými rámci podřízenými politice kontinentálních mezinárodních orgánů či Společnosti národů. V Chile meziválečného období tak již byla zcela dominující politika vnitřní, se svým pozoruhodným politickým, ekonomickým a sociálním napětím.

Z hluboké společenské transformace vyvěrala řada problémů a úkolů, přičemž revizi si žádala už samotná úloha státu. Již nestačilo, že stát byl strážcem liberálních hodnot, situace nyní vyžadovala jeho účast na vzdělávání mas, zavedení hygienických a zdravotnických návyků mezi obyvatelstvo, podněcování lidové tvořivosti, sociálním zabezpečení a především na ekonomickém rozvoji.¹² Tyto nové potřeby jistě nemohl uspokojit stávající parlamentní režim, panující od roku 1891, ale bylo nutné systém

¹¹ M. Gongora: *Ensayo histórico sobre la noción de Estado en Chile en los siglos XIX y XX*, s. 96.

¹² C. Orrego Vicuña: *El personaje en la historia de su tempo*, in: *7 Ensayos sobre Arturo Alessandri*, s. 29.

reformovat, zřídít takovou administrativu, jenž by mohla účinně řídit stále složitější systém. Samuel P. Huntington trefně poznamenal:

„Ekonomická a sociální proměna - urbanizace, růst alfabetismu, vzdělání, industrializace, šíření masmédií – rozšiřují politické vědomí, množí se požadavky, roste participace. Tyto změny podkopávají základy tradiční autority dosavadních politických institucí a značně komplikují problémy vzniku nových společných základů i politických institucí zajišťujících legitimitu. Tempo sociální mobilizace a rozkvet politické participace je zvýšené, politické organizace a institucionalizace snižené. Výsledkem je nestabilita a zmatek.“¹³

Chile prvních dekád 20. století bylo zemí s obrovskými rozdíly mezi sociálními skupinami a stejně tak mezi jednotlivými regiony. V boji za lepší pracovní podmínky se začíná organizovat a radikalizovat dělnická třída. Sociální nepokoje se objevovaly již za prezidenta Balmacedy (1886-1891), avšak první stávky v moderním slova smyslu přišly až na počátku 20. století. Nejznámější je bezesporu krvavě potlačená stávka ledkových horníků v Iquique roku 1907, jenž později inspirovala řadu levicově smýšlejících umělců. Tato stávka a její brutální potlačení sice dočasně znamenaly urychlení konsolidace a radikalizace dělnického hnutí v hornických oblastech, avšak navzdory těmto tlakům, věnovala vládnoucí oligarchie problémům dělnictva jen minimální pozornost.

Obhajobou dělnických požadavků vynikl především Luis Emilio Recabarren. Tento nezdolný kritik, který pro Chile „objevil marxismus“, založil roku 1912 Socialistickou dělnickou stranu. Ta se v lednu 1922 přejmenovala na Komunistickou a záhy vstoupila do Třetí internacionály. Roku 1924 si Recabarren vzal dobrovolně život, ale jeho odkaz přetrvává dlouhá desetiletí a především na přelomu šedesátých a sedmdesátých let se začíná znovu vroucně hlásit o slovo. Mezi dělníky měl velký ohlas také anarchismus a v zemi byla aktivní organizace *Industrial Workers of the World*.

¹³ S. P. Huntington: El Orden Politico en las Sociedades en Cambio, s. 16.

Za prezidenta Juana Luise Sanfuentesese (1915-1920) se pozvolna rodí sociální legislativa. Právě on začíná navrhopvat první zákony na ochranu dělníků, které měly uklidnit jejich rostoucí radikalizaci. V roce 1916 byl přijat zákon o pracovních úrazech a o rok později pak zákon o povinném nedělním odpočinku. Zásadnější zlom přichází o dva roky později, po březnových parlamentních volbách, v nichž vítězí opoziční Aliance a do vlády tak vstupuje její vůdce, senátor Arturo Alessandri.¹⁴

1.2 Zrození státníka

Arturo Alessandri Palma se narodil 20. prosince 1868 ve vesnici Longaví, v provincii Linares. Jeho rodina přišla do země v 19. století z Itálie a nebyla tedy spjatá s tradiční chilskou aristokracií. Tato skutečnost velmi hluboce ovlivnila Alessandriho politické směřování, které ho vynese mezi největší státníky chilských dějin. Přesto se názory chilské historiografie na jeho osobnost často velmi různí. Někdy se až zdá, jako by žádná středová pozice mezi zatracením a chvalozpěvy snad ani nemohla existovat. Jedno je však jisté, se Lvem z Tarapacá¹⁵ nastaly v Chile nové časy.

Již dlouhá desetiletí se historici a filozofové přou o to, zda je historický vývoj poháněn výjimečnými osobnostmi nebo kolektivními sociálními silami. V tomto smyslu nám vyvstává otázka, co vlastně nástup Artura Alessandriho do prezidentského úřadu znamenal. Stanul v čele státu geniální muž, jenž načrtl směr, kterým se bude chilská společnost v budoucnu ubírat a nebo muž, kterému šlo pouze o moc? Na obě otázky se dá odpovědět kladně. Stejně tak se však dá trvat na tom, že jsou obě pravdivé jen z části.

S Alessandrim Chile vstupuje do nové reality. Kastilci a Baskové byli privilegovanými a v mnoha směrech jedinečnými aktéry politického života již od 18. století. Byli pilřem sociálního systému, v němž kontrolovaly politickou a

¹⁴ Již v roce 1913 se Alessandri zastával šest měsíců post ministra financí ve vládě prezidenta Barrose Luci.

¹⁵ Tuto přezdívku si Alessandri vysloužil poté co roku 1915 vybojoval zdánlivě nedobytné senátorské křeslo v hornickém regionu Tarapacá.

ekonomickou moc, měli největší sociální prestiž a požívali nejrůznějších výhod v oblasti vzdělání a kultury. Nicméně, v polovině 19. století začíná pomalu vznikat střední třída. V zemi se usazuje významná skupina cizinců a vytváří nový sociální stav. K některým z nich se přiklonilo štěstí a začlenili se do řídicí vysoké třídy. Mezi takové patřily například rodiny Edwards, Subercaseaux, Walker, Ross, Mac-Iver a další.¹⁶ Po pacifické válce, s anexí ledkového bohatství v Tarapacá a Antofagastě, nastává zrození chilského proletariátu. Tisíce lidí opouští venkov, díky čemuž pozvolna mizí jedno kulturní a sociální prostředí, zatímco se formuje nový svět dělnického severu. Počátkem roku 1920 zastihuje zemi ekonomická krize doprovázená vlnou stávek a v Antafagastě bylo dokonce vyhlášeno stanné právo.

Volební klání roku 1920 je mimořádné tím, že skrze něj dochází ke střetu dvou světů. Politický monopol třídy aristokratů je vyzván na souboj nižší a střední třídou. Volba není významná pouze kvůli jménu, které bude vykonávat prezidentský úřad, ale především proto, jaká vrstva z tohoto souboje světů vzejde jako vítěz. Alessandriho politický styl vyjadřuje tento zlom. Bude to on, kdo radikálně změní metody a volební strategie. V tomto smyslu je právě Alessandri tím, kdo zlomí systematicky a vědomě starý systém oligarchie. Již pouze fakt, že rozšířil politický horizont do nových sociálních sektorů znamenal překonat dosavadní vizi chilské společnosti. Salony a kluby v Santiagu najednou přestaly být výlučnými místy tvorby politiky. Otevírá se tak cesta procesu, který se bude rozvíjet nepřetržitě po dalších pět desetiletí.

Vztah mezi Alessandim a socioekonomickými předpoklady chilské politiky je velmi důležitý pro pochopení tohoto složitého období. Ani Alessandri se neobjevil mávnutím kouzelného proutku. Jeho politika pochopitelně vycházela z historického vývoje chilské společnosti, avšak jeho schopnost vnímat, že změny korespondují s všeobecnými jevy vyššího řádu, je na dobové poměry skutečně mimořádná. Intelektuální vlivy, které Alessandriho ovlivnily je velmi těžké s určitostí definovat. Vzhledem k tomu, že Evropu navštívil prvně až během svého exilu v roce 1924, dá se čekat, že jeho vazby na starý kontinent byly značně omezené.

¹⁶ C. Orrego Vicuña: El personaje en la historia de su tempo, in: 7 Ensayos sobre Arturo Alessandri, s. 18.

Takzvaná sociální otázka byla projevem nového typu civilizace, který se rodil společně s moderní industriální společností. Tato skutečnost si dozajista žádala patřičné sociální a ekonomické reakce, ale současně i politické postupy, jenž by se zaměřovaly na strukturální problémy, jakými byly úloha státu, moderní rozvoj nebo mezinárodní vztahy.

Radikální rétor dokázal svůj potenciál beze zbytku využít. Byl velmi obratným řečníkem a k lidu mluvil vždy s rukou na srdci. Již jako ministr se kupříkladu výrazně zasadil o přijetí přelomového zákona o povinné školní docházce. Jeho vrchol měl však teprve přijít. Navzdory nelibosti a odporu nepřátelského tábora se Alessandri nevzdal, rozhodl se dostat svým cílům a stát se prezidentem země. Ve své kampani se jako první politik v dějinách Chile opřel o nižší vrstvy, v nichž dokázal vzbudit opravdové nadšení. Právě jeho „*querida chusma*“ (milovaná lůza), jak Alessandri své příznivce nazýval, ho vynesla až na vrchol politické moci.

1.3 Cesta k nové ústavě

V prezidentských volbách, které proběhly 25. června 1920, nezískal žádný z kandidátů nadpoloviční většinu hlasů. O vítězi nakonec musela rozhodnout speciální volební komise, jenž uznala prezidentem Alessandriho, a parlament její rozhodnutí akceptoval. Prezidentova pozice však rozhodně nebyla záviděníhodná. Musel se vyrovnávat s krizí ledkového průmyslu i s faktem, že obrovský deficit státních financí znemožňoval vypracovat přijatelný státní rozpočet. Opozicí ovládaný senát prezidentovu práci zcela sabotoval a Alessandri byl nucen za necelé čtyři roky vystřídat celkem šestnáct kabinetů. Prezident se tak mohl spolehlivě opřít pouze o lidovou podporu, především dělníky, kteří mu zůstali věrní.¹⁷

Pokud existují pro Alessandriho osobnost nějaké charakteristické rysy, musíme na prvním místě zmínit jeho hluboké přesvědčení, dozajista ovlivněné jeho právnickým vzděláním, že sociální změny přinášejí plody pouze v prostoru, kde se striktně dodržují zákony. Opětovně poukazuje na svůj odpor k revolučním činům,

¹⁷ J. Chalupa: Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile, s. 403.

napadá militarismus a jiné snahy o rozbití sociální spravedlnosti.¹⁸ To se jeví jako neobyčejně významné v době, kdy extrémní myšlenkové proudy – na pravici fašismus a nacismus a na levici komunismus – zaplavily svět s cílem zničit „buržoazní demokracie“, přičemž vliv Mussoliniho a Lenina ve dvacátých letech silně poznamenal také chilské myšlení.

Alessandriho Aliance sice po parlamentních volbách v březnu 1924 získala většinu v obou komorách, ale situace se tím nijak zásadněji v prezidentův prospěch nezměnila. Na obzoru se navíc vyskytl nový nepřítel: armáda. Po volební porážce začala vyděšená opozice konspirovat a ve snaze svrhnout ústavní vládu se obrátila na vojáky. 5. září tváří v tvář vojenské vzpoury padla vláda a do čela té nové se postavil generál Luis Almirano. Pod tlakem armády byla za jedině odpoledne 8. září schválena řada převratných nařízení. Jednalo se například o zákon o pracovní smlouvě, jenž stanovoval osmihodinovou pracovní dobu, přísně reguloval práci žen a dětí a zřizoval instituci inspekce bezpečnosti práce. Bylo zavedeno povinné pojištění všech pracovníků pro případ pracovního úrazu, nemoci či invalidity, přičemž do pojištěneckého fondu měl přispívat jak samotný pracovník, tak zaměstnavatel a stát. Spolu s těmito zákonnými normami byly sněmovnou odhlasovány také mnohé další, které znamenaly, že se Chile během jediného odpoledne horečnaté legislativní činnosti rázem dostalo v oblasti sociálního zákonodárství takřka na úroveň nejvyspělejších států Evropy.¹⁹

Armáda se ale záhy definitivně vymkla civilní kontrole. Exekutiva i legislativa přešla 11. září na vládní výbor, v jehož čele stála junta složená z generálů Luise Altamirana, Juana Pabla Benneta a viceadmirála Francisca Nefa. Junta rozpustila sněmovnu a 12. září přijala Alessandriho demisi.

Vláda junty netrvala dlouho. Velmi brzy se začaly objevovat vnitřní rozpory a naopak, jindy rozhádaná Aliance se dokázala v této atmosféře semknout a bojovat za Alessandriho návrat z římského exilu. 23. ledna 1925 došlo k dalšímu vojenskému puči, tentokrát ovšem s cílem restaurovat ústavnost. Alessandri se tak mohl 20. března

¹⁸ C. Orrego Vicuña: El personaje en la historia de su tempo, in: 7 Ensayos sobre Arturo Alessandri, s. 24.

¹⁹ J. Chalupa: Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile, s. 405.

triumfálně navrátit ze země svých předků zpět do vlasti. Pár dní poté, 23. března 1925, pronesl následující řeč: „Vstoupil jsem opět do vlády sloužit mj. ideálu obrany demokratických práv, bránit svobodu. (...) Neakceptuji, a ani nemohu akceptovat diktatury žádné třídy, protože diktatury znamenají smrt svobody, degeneraci lidu, zmizení demokracie, zkrátka neštěstí národa.“²⁰ Prezidentovo demokratické uvažování je vskutku pozoruhodné. Jeho demise v září 1924 a návrat do vlasti půl roku poté s přesvědčením, že již stejně neprodlouží svůj končící ústavní mandát, jsou toho nezpochybnitelným důkazem. V jeho jednání nejsou znaky pokusu využít své síly k ovládnutí mas, ani sympatií k armádě. Vždy se snažil držet ústavních norem.

Politická rozervanost, urputné boje o primát mezi *Unión Nacional* a *Alianza Liberal*, stejně jako krajní nebezpečí, že vzniklého chaosu využijí extrémní síly, navýšily přesvědčení o nutnosti pronikavé změny. Parlamentní režim platný od roku 1891 totiž snižoval pravomoci vlády na pouhé mandátáře suverénní vůle kongresu a prezidenta na pasivního přihlížitele. Alessandri se tak po svém návratu do země pustil s vervou k uskutečnění svého největšího historického odkazu – vypracování nové ústavy.

Důvodem náhrady Portalesovi konstituce z roku 1833 byla také okolnost, že kongres pracoval zdlouhavě, pokud vůbec. Od roku 1898 nevyřídil senát ze 42 naléhavých poselství státní exekutivy ani jediný návrh.²¹ Též nebylo možné docílit schválení třiceti mezinárodních, zejména obchodních smluv, nutné volební a sociální reformy, inovace obchodního zákoníku atd. Mimoto vlády byly velmi nestálé, panoval nepořádek a korupce ve státní správě, chyběla koncepce zahraniční, hospodářské a finanční politiky. Vznikala politická a právní nejistota.

Lid byl již znechucen politikou a stálými politickými sliby. Této situace Alessandri využil a podporován veřejným míněním prosadil konečně okleštění práv kongresu. Ústavní reforma byla schválena plebiscitem ze dne 30. srpna 1925 a k promulgování došlo 18. září 1925.²² V praxi byl nastolen prezidentský systém se

²⁰ Discurso a la Convención de la Juventud de los Partidos Avanzados. In: El Presidente Alessandri y su Gobierno, s. 336-337.

²¹ Archiv MZV, II. sekce, Politické zprávy – Chile 1925-39.

²² Vláda podala tři návrhy: červený návrh (vládní návrh beze změny) získal 127 438 hlasů, modrý návrh (zamítnutí vládního návrhu) 5 448 hlasů, bílý návrh (přijetí návrhu se změnami) 4 490. Tato čísla jsou

silnou výkonnou mocí. Obě komory parlamentu napříště musely projednat návrh státního rozpočtu do určitého data, pokud ne, platil by vládní návrh beze změn. Ústava také zavedla přímou volbu prezidenta, což značně zjednodušilo stávající systém. Velmi diskutovaným bodem bylo stanovení odluky církve od státu, přestože veřejné mínění i tisk tento fakt přijímali s klidem. Na stávajícím poměru se zásadně mnoho nezměnilo, nicméně katolická církev má od té doby formálně charakter soukromé instituce. Z dalších zajímavých bodů uvedme např. článek 109, který dává v případě, že budou prezidentovy opravy některého zákona zamítnuty oběma komorami, právo hlavě státu apelovat k národu a dotázat se ho referendem. O ústavě z roku 1925 se dá říci, že byla stvořena z důvodu potřeby dát právní rámec světu, který byl již zcela jiný než svět oligarchické republiky. Její prosazení bylo nepochybně Alessandriho obrovským osobním úspěchem.

1.4 Ekonomické reformy

V ekonomické oblasti bylo nejvýznamnějším Alessandriho činem založení Centrální banky, která měla za úkol stabilizovat chilskou měnu a garantovat finanční disciplinaci. Tato činnost je velmi úzce spojena se jménem Edwina Waltera Kemmerera. Profesor ekonomie na univerzitě v Princetonu, přebudoval v letech 1923 a 1931 peněžní, bankovní a důchodové systémy v Kolumbii, Chile, Ekvádoru, Bolívii a Peru a kromě toho také v Jižní Africe, Polsku a Číně.

Kemmerer byl do Chile povolán roku 1925. Jeho mise zde čelila jednomu z nejvážnějších případů znehodnocení peněz v Jižní Americe vůbec. Ačkoliv přišla s některými cennými návrhy, ve skutečnosti byla jejím hlavním přínosem skutečnost, že dodala prestiž již existujícím chilským plánům a tím zvyšovala věhlas země v očích zahraničních investorů. Zatímco domácí snahy o stabilizaci ztroskotaly, Kemmerer měl úspěch díky tomu, že přišel v příhodné době, kdy již byly chilskými ekonomy a politiky položeny základy reforem.

pozoruhodná uvědomíme-li si, že chilská populace v této době dosahovala čtyř milionů. Srov.: Archiv MZV, II. sekce Politické zprávy – Chile 1925-39.

Chilská ekonomika byla stále více závislá na Spojených státech, které se po válce staly hlavním odbytištěm chilského vývozu a v polovině dvacátých let, po Kemmererově misi, ve snaze snížit pasivní bilanci, se staly i největším dovozcem do Chile. Obrovskou roli přitom hrály severoamerické ledkové a měďné společnosti. Stále více znehodnocovaná měna napomáhala těmto společnostem zvyšovat vývoz a omezovat vnitřní náklady na produkci. Nečištěná měď a železo navíc nepodléhaly výrobním clům.

Od roku 1914, který předcházel první světové válce, až do roku 1930 se severoamerické investice v Chile zvětšily přibližně desetkrát, přičemž naprostá většina z nich šla do hornictví. Až do konce dvacátých let zaujímal Chile co do rozsahu severoamerických kapitálových investic první místo v celé Jižní Americe a v rámci celé Latinské Ameriky před ním byla jen Kuba. Kromě těžby měl americký kapitál stále rostoucí převahu také ve službách, kabelových komunikacích, v obchodu, továrnách a bankách. Podle odhadů pro období let 1925-1929 zahrnoval zahraniční kapitál 36% z celkového existujícího kapitálu v Chile.²³

Na počátku dvacátých let mnoho zahraničních i chilských pozorovatelů poukazovalo na devalvací měny jako na vážnou překážku zvyšování zahraničního obratu a vnitřního růstu. Podle ukazatele životních nákladů v Santiagu stoupl průměr ročních cen ze základu 100 v roce 1914 na 132 v roce 1919, 156 v roce 1920, 172 v roce 1924 a 187 v roce 1929. Ostré bujení inflace v letech 1919-1920 a 1924-1925 vyvolalo politické zvraty a podnítilo Kemmererův příjezd. S následnou stabilizací ukazatel životních nákladů poklesl až k dosažení hodnoty 175 v roce 1931. Poté, co Chile opustilo zlatý standard se ukazatel vymrštil až k hodnotě 243 v roce 1933. Z velké části díky Kemmererově pomoci, byla dekáda 1920-1930 svědkem nejnižší inflace v Chile mezi léty 1880-1980. Dvacátá léta registrují pouze 30% nárůst, ve srovnání se 74% v období 1910-1920 a 94% během let 1930-1940.²⁴

²³ P.W. Drake: *La mision Kemmerer a Chile: consejeros norteamericanos, estabilizacion y endeudamiento, 1925-1932*, s. 33-34.

²⁴ R. Soto Vera: *La inflación monetaria en Chile*, s. 124-125.

Tabulka 1.1. Procentuální podíl nejdůležitějších partnerů na chilském zahraničním obchodu v letech 1913-1929²⁵

Rok	Chilský dovoz z:			Chilský vývoz z:		
	Velká Británie %	USA %	Německo %	Velká Británie %	USA %	Německo %
1913	35	17	25	38	21	21
1920	31	31	5	-	-	-
1923	27	27	13	31	45	5
1924	26	23	13	34	41	6
1925	27	27	11	36	40	7
1926	23	33	13	25	50	6
1927	25	31	13	37	32	11
1928	22	32	13	36	34	10
1929	21	32	15	21	38	13

Proč byla devalvace měny a inflace cen do roku 1925 tak pronikavá? Chilští analytici běžně přičítají chyby hospodářské politiky a v menší míře vývozu nerostů. Nejrozšířenější teze viní z podněcování inflace vysokou třídu, avšak ta nebyla jediná, jenž měla na znehodnocení měny zájem. Řada Chilanů obviňovala vývozce, protože znehodnocení peněz jim dovovalo zvyšovat odbyt a akumulovat cizí měnu, zatímco zaměstnancům platili v měně domácí. Dalšími, kdo si mohl přát slabou měnu byli například chilští statkáři ve snaze zamezit konkurenci v dovozu potravin z USA a Argentiny. Podle všeho se však nikdo Kemmererovu příjezdu veřejně nebránil.²⁶

²⁵ Do Velké Británie je započítána také Austrálie, Kanada a Indie, srov.: P.W. Drake: La mision Kemmerer a Chile: consejeros norteamericanos, estabilizacion y endeudamiento, 1925-1932, s. 32.

²⁶ P.W. Drake: La mision Kemmerer a Chile: consejeros norteamericanos, estabilizacion y endeudamiento, 1925-1932, s. 36.

Mnohem více než o nějaké spiknutí hospodářů a vývozců se skutečně jednalo o nedbalost vládní politiky, která byla umocňována problémy zahraničního obchodu. Například poklesy ledku po první světové válce podnítily tento průmysl žádat vládu o vývozní půjčky. Jinými slovy, závislost na produkci jednoho odvětví dláždila cestu inflaci. Každá chilská administrativa byla silně svázána s ledkovým průmyslem a to nejen z nutnosti tomuto strategickému průmyslu pomoci, ale také proto, že poplatky z vývozu ledku byly do počátku dvacátých let nejdůležitějším zdrojem státních příjmů. Následkem toho, že většina těchto příjmů pocházela z vývozních a dovozních poplatků, jenž byly hrazeny ve zlatě a tvrdé měně, pokles měny dovozoval investovat do domácí ekonomiky v klesajícím pesu. Hodnota daní tím byla nicméně značně redukována a zahraniční dluh navyšován.

Tabulka 1.2 Export ledku v letech 1918-1924²⁷

Rok	Produkce (v tisících tun)	Vývoz (v tisících tun)	Cena (v milionech amerických dolarů)
1918	2,859	2,919	312,6
1919	1,703	0,803	83,6
1920	2,523	2,746	403,5
1921	1,309	1,193	106,4
1922	1,071	1,252	114,2
1923	1,905	2,242	194,0
1924	2,403	2,333	199,8

Jakmile klesaly zisky z ledku, zahraniční půjčky byly stále nezbytnější a zlatý standard se najednou stával mimořádně atraktivní. Nejzřehavějšími stoupenci dolarového základu byly zejména dovozci, obchodníci, průmyslníci, střední městská a dělnická třída. Zvláště dovozci stáli v čele této kampaně. V přístavu Valparaíso se

²⁷ S. Collier, W.F. Sater: A History of Chile 1808-1994, s. 203.

uskutečnily důležité schůzky na podporu peněžní reformy.²⁸ Zúčastněné obchodní elity argumentovaly tím, že dolarový zisk by snížil daně ze zisku, což by přilákalo zahraniční kapitál a zajistilo obecnou prosperitu a sociální mír.

Tabulka 1.3 Procentuální zastoupení ledku a mědi v celkovém chilském vývozu v letech 1920-1937²⁹

Rok	Podíl ledku	Podíl mědi	Podíl celkem
1920	67	12	79
1921	62	8	70
1922	51	26	77
1923	57	24	81
1924	53	22	75
1925	55	21	76
1926	43	27	70
1927	51	29	80
1928	48	32	80
1929	42	41	83
1937	18	55	73

Průmyslníci reprezentovaní Sdružením tovární podpory (*Sociedad de Fomento Fabril*) obhajovali stabilizaci se stejnou vehemencí. Požadovali peněžní systém podepřený zlatem, čímž by byl dodán chilské výrobě a infrastruktuře vyšší mezinárodní kredit. Inflace byla v jejich očích škodlivá, jelikož zvyšovala cenu základních položek, odrazovala zahraniční investice, sváděla bankovní půjčky ke spekulaci a zkreslovala skutečné obchodní podmínky. Průmyslníci podporovaly stabilitu také kvůli snížení nespokojenosti mezi střední a dělnickou třídou. Právě ti,

²⁸ O devizovou stabilitu se zasadily především Centrální obchodní komora (*La Cámara Central de Comercio*), Mezinárodní obchod Valparaíso (*Comercio Internacional de Valparaíso*), stejně jako obchodní burza v hlavním městě a ostatních přístavech.

²⁹ P.W. Drake: *La mision Kemmerer a Chile: consejeros norteamericanos, estabilizacion y endeudamiento, 1925-1932*, s. 33.

jenž žili ze mzdy ve městech a těžařských centrech, vykazovali zpravidla pro přijetí zlatého standardu největší nadšení.

Nejhorším důsledkem inflace byl sociální neklid, který byl často živen propagandou. Vlna stávek tak trvale otrásala chilskou společností. Nutnost přitahování zahraničních investic, obava z prudce rostoucích životních nákladů, strach ze sociálních a politických převratů, stejně jako protesty dělnických tříd, vytvořily zdánlivý národní konsensus k provedení Kemmererových reforem.

Jedním z argumentů, kterým vojenská junta ospravedlňovala převzetí moci v září 1924, byla snaha zastavit velmi rychle postupující inflaci, která nejen rozbila sociální a ekonomickou harmonii, ale také zásadně snižovala životní úroveň. Okamžitě poté, co Alessandri opustil zemi, informovala junta chilského ambasadora ve Washingtonu, aby kontaktoval Kemmerera, architekta úspěšné finanční reformy v Kolumbii. Přestože Kemmerer obdržel doporučení departmentu Spojených států, mise měla čistě důvěrný charakter mezi ním a chilskou vládou. Sám skupině předsedal a v jeho kompetenci bylo budování centrální banky a dolarového základu.³⁰

Tým navštívil Chile mezi červencem a říjnem roku 1925. Kemmerer, udržující vynikající pracovní vztahy s chilskými vládními funkcionáři, neměl při schvalování svých projektů problémy. Okamžitě po příjezdu mise do země, Alessandri slíbil vyhlásit jakýkoliv jí sestavený bankovní zákon. Neobyčejně důležitá byla současně i záštita armádních sil. Během několika měsíců strávených v Chile vnutila mise detailní opatření pro vytvoření Centrální banky a stabilizaci zlatého standardu. Zasáhla také do změn v obchodu, těžbě surovin i občanském sektoru. Obyvatelstvo bylo prvně zatíženo daňovou povinností. Mise připravila také četné reformy a doporučení

³⁰ Dalšími členy mise byly následující muži. Howard M. Jefferson, jediný člen mise který byl s Kemmererem v roce 1923 v Kolumbii, se specializoval na obecné bankovní otázky. Halley L. Lutz, profesor Stanfordské univerzity, byl odborníkem na daně. Joseph T. Bryne byl před tím zaměstnán v jedné státní účetní firmě v New Yorku a jako člen finanční mise USA v Peru v letech 1922-1923 byl hlavním výběřčím cla. Nyní byl Bryne rádcem ve fiskální oblasti a oblasti účetnictví a stejnou úlohu měl později v Kolumbii roku 1930. William W. Renwick, jednatel Národní městské banky v mnoha latinskoamerických zemích a kontrolor v San Salvadoru, měl na starosti celní problematiku. Henry H West, který též spolupracoval s finančními poradci v Peru a se severoamerickými firmami investující kapitál v Bolívii, se stal sekretářem mise. Ta využívala také služeb G. Van Zandta, inženýra z Kalifornské univerzity, jako železničního poradce. Kromě toho velkým počtem advokátů, účetních, překladatelů a úředníků participovala také hostitelská vláda. Srov.: W. Drake: La mision Kemmerer a Chile: consejeros norteamericanos, estabilizacion y endeudamiento, 1925-1932, s. 40.

v oblasti důchodové reformy, státního rozpočtu, státního účetnictví, železnice, státního dluhu, cel, razítek a kolků.³¹

1.5 Autoritářský režim

Alessandriho mandát se chýlil ke konci a nebylo vůbec jasné, kdo by ho mohl nehradit. V aktuální situaci byly karty rozdány tak, že volba nového prezidenta pro období 1926-1931 měla mít pro další směřování země zcela zásadní význam. Dva měsíce před volbou vznikla uvnitř vládního kabinetu roztržka mezi premiérem Armandem Jaremillem Mattem a ministrem války, plukovníkem Carlosem Ibáñezem del Campo. Právě tento muž, který se pomalu stával nejvlivnější postavou chilské politiky, donutil premiéra k rezignaci a již nepokrytě začal usilovat o prezidentský post.

Vůdčí politikové teprve nyní uznali, že rozvíření volebních bojů by mohlo vést k dalšímu státnímu převratu a v tomto smyslu preferovali semknutí s cílem navrhnout jediného kandidáta. Ač vláda i prezident Alessandri tuto akci podporovali, k dohodě nedošlo. Radikální strana urputně trvala na prosazení Armanda Quezada Acharáma, zatímco druhá nejsilnější strana *Unión Nacional* mu stejně pevně svou podporu odmítala.³²

Poté co se oficiálně objevila kandidatura Carlose Ibáñeze, za nímž stála armáda, přidali se radikálové na jeho stranu. Volit Ibáñeze znamenalo přijmout autoritářský režim, jenž by se tvrdě vypořádal s opozicí. V této atmosféře strachu, vláda a především prezident Alessandri dokázali odporovat a to i navzdory tomu, že většina vlivných politických skupin byla možnému vojenskému režimu značně nakloněná.

Vláda podala 30. září demisi a prezident podporující Jaramilla, vyběděl bývalého ministra války, aby se své kandidatury vzdal. Ten to sice nejprve přislíbil, ale již 1. října vydal prohlášení, že demisi nepodá a kandidatury se nevzdá. Zároveň

³¹ Tamtéž, s. 40-41.

³² Archiv MZV, II. sekce Politické zprávy – Chile 1925-39.

nařídil pohotovost, vojsko obsadilo veřejné posádky i vládní palác. Alessandri měl právo Ibáñezze sesadit, nechtěl však riskovat zásah armády a tak raději sám odstoupil.³³ Svým nástupcem jmenoval jako viceprezidenta republiky dosavadního prezidenta Hypoteční banky Luise Barrose Gorgona, který se pokusil krizi vyřešit okamžitým jmenováním přechodného kabinetu generála Manuela E. Velise.

Ibáñez sice v ministerském křesle zůstal, ale svým vystupováním si svou pozici rozhodně nezlepšil a nakonec sám vyzval předsedy politických stran, aby vyhlásili jediného kandidáta. Věděl, že jeho čas ještě přijde. Sedmička nejsilnějších stran vzápětí prohlásila jediným kandidátem Emiliana Figueroa Larraína. Další subjekt, Strana práce, nakonec navrhla za svého kandidáta José S. Salase. Figueroa byl již několikrát ministrem, zahraničním diplomatem a roku 1910 krátce zastával post viceprezidenta republiky. Politicky náležel k liberálně-demokratické straně, tzv. balmacedistům. Ve volbách byl zvolen sedmdesátiprocentní většinou hlasů, 185 987 proti 74 091.³⁴ Strana práce na výsledky reagovala tří denní stávkou.

Figueroa se od prvních dnů nechal ovlivňovat Ibáñezem, který opět zaujal pozici ministra války. Ibáñezovi se již v této době podařilo ze země zcela protiústavně vyhostit řadu prominentních politiků. Zároveň nechal pozavírat mnoho dělnických a odborářských lídrů, zavedl přísnou cenzuru a provedl rozsáhlou čistku ve státní správě. Bylo jen otázkou času, kdy se dostane do konfliktu s Nejvyšším soudem, jemuž předsedal prezidentův bratr. Poté, co prezident odmítl podepsat dekret o odvolání svého bratra z funkce, byl odstaven i on. V dubnu 1927 se prezident na dva měsíce vzdává úřadu a Ibáñez se stává viceprezidentem země. Krátce na to, 7. května, podává Figueroa demisi definitivně. Politické strany se nacházely v těžké krizi, veřejnost již byla znechucena politickými boji a dávala přednost stabilitě. Ibáñez tak nenašel soupeře a v prezidentských volbách byl zvolen devadesáti procenty hlasů.³⁵

Carlos Ibáñez del Campo se narodil 3. listopadu 1877 v Linares. V šestnácti letech, vstupuje do vojenského lycea, kde začíná budovat jednu z nejrychlejších kariér chilských ozbrojených sil. Nepatřil k žádné politické straně a s jeho postavou se tak do

³³ Existují teorie, podle nichž Ibáñez donutil Alessandriho k rezignaci s revolverem v ruce.

³⁴ Archiv MZV, II. sekce Politické zprávy – Chile 1925-39.

³⁵ J. Chalupa: Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile, s. 407.

země vrací tradice nadstranického a jen své osobě zodpovědného prezidenta. Ibáñezovou proklamovanou prioritou bylo radikální odstranění politické korupce. Jelikož od doby, kdy si politické strany zajistily vliv při obsazování míst ve státních úřadech, nebylo nouze o aféry takřka na všech místech státní administrativy, soudy nevyjímaje, získal si Ibáñez na počátku svého mandátu sympatie veřejnosti tím, že tyto aféry přibíjel v tisku veřejně na pranýř a okamžitě propouštěl všechny úředníky mající přehmat na svědomí.

Pro vytvoření stability používal Ibáñez značně autoritativních, diktátorských a polodiktátorských prostředků a postupů. Hned po svém nastoupení do úřadu ukázal svým politickým odpůrcům, jak rozumí ústavou zaručené politické svobodě. Kdo se postavil proti němu byl bezohledně zatknut, držen bez důvodu ve vězení nebo konfinován, deportován na nějaký odlehlý ostrov, vyvezen za hranice či nucen žít ve vyhnanství. Velké vzrušení způsobila náhlá deportace exprezidenta Artura Alessandriho.³⁶ Alessandri se uchýlil do Paříže, zatímco v Chile byl proti němu chystán monstrózní proces za neoprávněné převádění majetku na svou osobu a valorizaci jmění pomocí státních prostředků.³⁷ Emigrace Alessandriho okamžitě vynesla do centra opozice, která bojovala za návrat Chile k demokracii. Za své postoje musel tvrdě platit a to především v rodinném životě. V žádném okamžiku však neustoupil v boji za obranu a realizaci svého demokratického ideálu. Ibáñez velmi ostře brojil také proti anarchismu a komunismu. V březnu 1928 byl zjištěn údajný komunistický komplot a čtyřicet politických osobností bylo následně pozatýkáno, mezi nimi i čtyři Alessandriho synové. Velká většina z nich byla deportována na osamělý ostrov s příznačným názvem Más Afuera.³⁸

Za úspěch Ibáñezovi vlády můžeme považovat definitivní rozhodnutí o osudu provincií Tacna a Arica. Ten měl být určen plebiscitem již deset let po skončení pacifické války, nicméně Chilané se s Peruánci nedokázali čtyřicet let na žádném

³⁶ Podnětem k ní se staly demonstrační ovace nižších vrstev při procesí Virgen del Carmen v Santiagu. Oficiální záminkou se stala jeho účast na banketu ke cti argentinského sportovce Benita Villanuevi.

³⁷ Alessandri se za to přičinil o to, že chilské vládě nebyla Francií poskytnuta půjčka 1 500 milionů zlatých franků. Francii se mezitím podařilo za slib zmíněné půjčky vymoci od Chile určitých výhod při dovozu zboží v tzv. modu vivendi z 22. května 1931. Srov.: Archiv MZV, II. sekce Politické zprávy – Chile 1925-39.

³⁸ Archiv MZV, II. sekce Politické zprávy – Chile 1925-39.

řešení dohodnout. Mezitím v provinciích probíhala za obrovských investic rozsáhlá „chilenizace“, která nutno podotknout, byla daleko úspěšnější v Arice než v Tacně. Spory obou zemí vedly k přerušení diplomatických styků, což značně poškozovalo obchodní zájmy.³⁹

Roku 1922 se delegace obou zemí sešly ve Washingtonu a výsledkem komplikovaných jednání byla dohoda, podle níž měl celou záležitost řešit americký prezident. Roku 1925 prezident Coolidge přijal roli arbitra, přistoupil na chilský návrh uspořádat plebiscit a vyslal svého zástupce generála Pirschinga, velitele severoamerických sil v poslední fázi první světové války, aby referendum organizoval. Ten se ovšem záhy vrátil zpět do vlasti s přesvědčením, že hlasování není proveditelné. Jeho nástupce, generál Lassiter, pak v červenci 1926 arbitráž ukončil.

Chile se poté uchýlilo k politickému jednání přímo s Peru. Znovu se objevila idea navržená již roku 1910 prezidentem Pedrem Mottem svému peruánskému protějšku Paulinu Alfonsovi, tedy nabídnout Tacnu Peru výměnou za definitivní připojení Arici. Země se nakonec dokázaly domluvit a výsledkem tohoto kompromisu byla Lidská smlouva z roku 1929, na jejímž základě Chile přenechalo Tacnu za 6 milionů pesos a Peruánci naopak měli právo vybudovat v Arice vlastní přístaviště, celnici a železnici. Smlouva z Limy byla odmítnuta pouze dvěma senátory a dva další se zdržely hlasování, ve sněmovně bylo osm hlasů proti a jedna absence. Právě rok 1929 by se tak dal označit za definitivní konec pacifické války. Je paradoxní, že ke konečné likvidaci války došlo právě za vlády vojenského prezidenta.⁴⁰

³⁹ Na počátku dvacátých let je Chile stále hlasitěji kritizováno za to, že se vyhýbá předložit důkazy svých práv a přirozeně se obává možnosti porážky v málo „chilenizovaných“ oblastech. V reakci na to podnikl prezident Alessandri diplomatickou ofenzivu a požadoval arbitráž ve věci plebiscitu o budoucnosti obou provincií a to za účasti Spojených států. Tato snaha si okamžitě získala řadu kritiků i zastánců. V senátu ji kritizovali liberální unionisté Luis Claro Solar, Ladislao Errázuriz, Gunzalo Bulnes a konzervatista Joaquín Walker Martínez. Objevila se však i kritika z Alessandriho vlastní liberální Aliance. Jejím mluvčím byl Eliodoro Yáñez, vlivný majitel deníku La Nación a zároveň Alessandriho rival při výběru prezidentského kandidáta v aliančních úmluvách z let 1915 a 1920. Naopak, předseda Konzervativní strany Carlos Aldunate Solar byl jedním z chilských představitelů, kteří jednali s americkou vládou. Alessandriho rozhodnutí nebylo pouze zlomem v chilské pozici Chile ve věci arbitráže, ale fakt, že prezident požádal Spojené státy, někteří historici interpretují jako akceptování severoamerické hegemonie. Srov.: M. Gongora: Ensayo histórico sobre la noción de Estado en Chile en los siglos XIX y XX, s. 95.

⁴⁰ Hraniční problémy však Chile trápí do dnešní doby. Prezident Jorge Alessandri (1958-1964) zastával na počátku své vlády přesvědčení o nutnosti vytvoření vzájemné smlouvy o odzbrojení, aby tak mohl investovat více do ekonomického rozvoje a méně do armády. Poté se však objevil problém využívání řeky Lauca a Bolívie roku 1962 dokonce vypověděla své diplomatické styky s Chile. Za Pinochetovy

Ibáñez rovněž zahájil celou řadu reforem ve státní správě, k čemuž nezřídka užíval projektů vypracovaných již Alessandriho administrativou. Pozice ve státních úřadech byly obsazovány dle naprosté prezidentovi libovůle. Ibáñez zreformoval represivní složky státu a založil pověstný sbor Chilských karabiníků. Činnost parlamentu za jeho vlády dospěla do fáze naprostého úpadku. V březnu 1930 dokonce politické strany podepsaly dohodu, v níž se zavázaly sestavit volební kandidátky tak, aby počet kandidátů přesně odpovídal počtu volených poslanců a senátorů. Voliči se tudíž ani nemusely dostavovat k urnám. Výsledkem byl vznik tzv. „lázeňského kongresu“⁴¹, jenž se změnil v pouhou demokratickou ozdobu Ibáñezovy vlády.⁴²

Tak jak zamýšlel Kemmerer, systém volného trhu záhy do země skutečně přinesl mezinárodní hospodářský boom konce dvacátých let. Americký ekonom však již nemohl předpokládat, že rovněž ponechal zemi mimořádně zranitelnou vůči následné hospodářské krizi. Většina Chilanů vyjadřovala svou rostoucí důvěru ve zlatý standard a volný trh a devizová stabilita napomáhala prosperitě zahraničního obchodu a investicím. Zahraniční obchod povzbuzoval národní ekonomiku, jelikož vývoz mezi lety 1925-1929 představoval průměrně 43% všech statků, vyjma služeb, jenž byly vyrobeny v zemi. Tato prosperita vyvrstila HDP o 24% v roce 1928 a o 10% v roce 1929. Během dvacátých let zahraniční půjčky chilské vládě představovaly průměrně více 42 milionů dolarů ročně.⁴³

Za vlády Carlose Ibáñeze zahraniční dluh závratně vzrostl. Půjčky, které Spojené státy poskytly Chile, představovaly roku 1929 kolem dvou třetin severoamerických veřejných půjček všem latinskoamerickým vládám. V Chile byl

vlády se pohrávalo s řešením prostřednictvím vytvoření bolivijského koridoru, jenž by vedl nepatrnou částí chilského území. Proti tomu vyvstala bolivijská opozice a také Peru, jenž navrhovalo internacionalizaci Arici, což bylo naopak pro Chile zcela nepřijatelné. Pokud jde o hraniční problémy s Argentinou, prezident Eduardo Frei Montalva (1964-1970) navrhl podřídit problém sporu o ostrovy britské arbitráži, což Argentina odmítla. V letech 1971 a 1972 se s prezidentem Laussem situace změnila. Argentina přijala podepsání smluv o závazné arbitráži, avšak u mezinárodního tribunálu v Haagu. Když nakonec Velká Británie rozhodla ve prospěch Chile o ostrovy Beagle (1977), Argentina rozsudek arbitráže neuznala a na konci roku 1978 snad jen zásah církve zabránil možnému propuknutí války. Srov.: M. Gongora: *Ensayo histórico sobre la noción de Estado en Chile en los siglos XIX y XX*, s. 96.

⁴¹ Označení získal podle místa, kde se rozhodlo o jeho obsazení, tedy lázní Chillán.

⁴² J. Chalupa: *Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile*, s. 408.

⁴³ W. Drake: *La mision Kemmerer a Chile: consejeros norteamericanos, estabilizacion y endeudamiento, 1925-1932*, s. 48.

Tabulka 1.4 Kapitálové investice v Chile v milionech pesos, rok 1928⁴⁴

Odvětví	Celkový kapitál	Chilský kapitál	Zahraniční kapitál
Obchod	89	50	39
Továrny	2 200	1 000	1 200
Hornictví	10 500	4 500	6 000
Zemědělství	2 000	1 360	640
Doprava	1 925	1 247	678
Nemovitý majetek	12 636	10 396	2 240

také největší podíl zahraničního kapitálu ve vztahu ke kapitálu vnitřnímu v celé Latinské Americe. Veřejnost nicméně toto zadlužení brala jako daň za rozvoj a vláda se díky ekonomickému růstu těšila zpočátku široké přízni.⁴⁵

Pozoruhodnou postavou Ibañezova kabinetu byl mladý a ambiciózní ministr hospodářství Pablo Ramírez, který se pustil do rozsáhlých čistek s cílem vybudovat „nové Chile“. Ibáñez se pro změnu toužil historicky zviditelnit výstavbou veřejných staveb. Obrovské investice šly na výstavbu mostů, silnic, jižního křídla paláce La Moneda či na výstavbu prezidentské rezidence Cerro Castillo ve Viña del Mar.

Roku 1926 zasáhla zemi další krize ledkového průmyslu, jenž byla způsobena systematickým vytlačováním chilského ledku syntetickou výrobou, který se tak stával pouhou sekundární komoditou. Přestože syntetická výroba byla značně levnější, chilští ledkaři vůbec neuvažovali o racionalizaci výroby zaváděním technických novinek. Jediným na čem se šetřilo byly povětšinou jen dělníci.

Carlos Ibañez měl od počátku jasno o tom, že se ledkový průmysl musí dostat pod kontrolu státu a tím tak eliminovat britský vliv. Již v polovině roku 1927 vstoupil v platnost zákon, kterým byly vytvořeny nové orgány. Prvním byla Ledková rada,

⁴⁴ Tamtéž, s. 51.

⁴⁵ Tamtéž, s. 49-50.

kteřá měla sloužit prezidentovi jako poradní orgán, druhým pak Vrchní dohled nad lekem a jódem, od něhož si prezident sliboval „chilenizaci“ ledkového průmyslu.⁴⁶

Tabulka 1.5 Platební bilance Chile v letech 1925-1930 (v milionech dolarů, v cenách roku 1961)⁴⁷

Rok	Celkový vývoz	Celkový dovoz	Kapitálový příliv
1925	687,4	446,9	102,4
1926	625,2	488,0	435,6
1927	669,1	424,1	221,9
1928	767,6	506,9	374,7
1929	911,7	624,6	220,4
1930	581,4	612,8	167,3

Ibañezovy smělé plány však byly smeteny Velkou hospodářskou krizí, již bylo Chile postiženo pravděpodobně nejvíce ze všech států Latinské Ameriky. Ceny surovin dramaticky klesly a země nebyla schopná splácet svůj zahraniční dluh. Export ledku ještě roku 1929, který krizi předcházel, financoval 23,65% státního rozpočtu, zatímco o rok později svou činnost ukončilo kolem poloviny ledkových výroben. Vládlo přesvědčení, že jedinou cestou jak ledkový průmysl obnovit, je koncentrovat výrobu pod jeden velký podnik. Do projektu vstoupily jak soukromé firmy, tak chilský stát, přičemž každá strana obdržela polovinu akcií. Nový společný podnik 37 firem nesl název Chilská ledková společnost (*Compañía Salitrera de Chile*, COSACH) a podle zákona měla existovat po dobu příštích šedesáti let. COSACH se stal největší korporací v Jižní Americe a jeho vytvoření znamenalo definitivní konec nadvlády

⁴⁶ E. Hladíková: Vzestup a pád chilského ledku, s. 92.

⁴⁷ W. Drake: La mision Kemmerer a Chile: consejeros norteamericanos, estabilizacion y endeudamiento, 1925-1932, s. 51.

britských zájmů v chilském ledkovém průmyslu. Korporaci ovládla americká společnost Guggenheim.⁴⁸

Tabulka 1.6 Ledkový průmysl v letech 1925-1934⁴⁹

Rok	Počet oficín	Pracovníků	Produkce (tuny)	Vývoz (tuny)	Cena (dolarů za tunu)
1925	96	60 800	2 532 000	2 518 933	44.55
1926	91	38 118	2 016 698	1 668 169	43.12
1927	67	35 778	1 614 084	2 271 482	42.59
1928	69	58 493	3 164 824	2 832 899	37.18
1929	38	44 464	3 233 231	2 896 946	36.78
1930	21	44 100	2 445 834	1 785 728	34.20
1931			1 225 900		28.82
1932	11	8 535	694 496	243 391	22.32
1933	13	8 486	437 655	669 232	18.87
1934	17	14 133	812 368	587 703	18.80

O malverzacích, kterých se dopouštěli prezidentovi důvěrníci se nesmělo otevřeně psát, neboť byla zavedena přísná cenzura. Každý hlouček lidí na ulici musel být okamžitě rozehnán. V polovině roku 1930, podpoření bolivijskými událostmi, Alessandriho přívrženci, odstavení politikové, komunisté a propuštění státní úředníci, publikovali protivládní pamflety a studenti vyšli do ulic. Výsledek byl ten, že řada politických a žurnalistických osobností byla pozatýkána, deportována do Panamy, na ostrov Chiloe či do odlehlých jižních provincií. 6. srpna byla uzavřena univerzita a zvláště exaltovaní studenti odevzdáni soudům.⁵⁰ Naproti tomu dělnická vládní asociace CRAC uspořádala 9. srpna protidemonstrace k úctě prezidenta republiky.

⁴⁸ E. Hladíková: Vzestup a pád chilského ledku, s. 98-101.

⁴⁹ S. Collier, W.F. Sater: A History of Chile 1808-1994, s. 218.

⁵⁰ 14. srpna byla univerzita znovu otevřena.

V důsledku těchto událostí padl kabinet premiéra Hermosilla. Úkoly nového kabinetu, v jehož čele stanul bankovní ředitel Julio Phillippi, byly takřka výhradně finančního rázu. Těmto cílům odpovídala i skutečnost, že schopný exministr financí Pablo Ramírez byl povolán zpět ze své diplomatické mise v Paříži, aby převzal vrchní velení ledkového svazu COSACH.⁵¹

Sociální napětí se stupňovalo zvláště koncem června a začátkem července roku 1931. Docházelo k tajným schůzím a následně k zatýkání, použití zbraní a krveprolití. Situace byla neudržitelná a Ibáñez se po dohodě s ministrem Juanem Estebanem Monterem rozhodl obnovit všechna ústavní práva. Na ulicích se okamžitě objevily rozvášněné davy žádající Ibáñezovo odstoupení a mnohdy i jeho hlavu. Montero byl nucen podat demisi a 9. července byl pověřen sestavením nového kabinetu Carlos Froedden, který znovu zavedl přísnou cenzuru.

Opoziční politické strany byly zbaveny možnosti ústavně proti režimu bojovat. Obyvatelstvu se přesto dostávalo k boji odvahy. Byli to v první řadě univerzitní studenti, kteří na akademické půdě konali protestní schůze proti Ibáñezovi. Karabiníci vnikli do univerzity a studenty rozehnali. Již další den se studenti znovu dostavili, tentokrát se zbraněmi, a prohlásili, že akademická půda je jejich tvrzí, kterou budou bránit do poslední kapky krve. Na ulicích se objevily davy demonstrantů, 24. července vyhlásili stávkou lékaři a brzy se k nim připojili také právníci a univerzitní profesori. Následujícího dne, během pohřbu jednoho z policií zastřelených studentů, byl zavražděn profesor historie a geografie Zaňartu Campino. Tato událost vyvolala stávkovou vlnu, která okamžitě zachvátila celou zemi. 26. července došlo ke srážce dělníků s karabiníky. Výsledkem bylo osm mrtvých a mnoho zraněných. Hrozilo dokonce, že by davy zaútočili na La Monedu. Za této situace se 27. července rozhodl Ibáñez rezignovat a opustit zemi.⁵²

⁵¹ Archiv MZV, II. sekce Politické zprávy – Chile 1925-39.

⁵² J. Chalupa: Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile, s. 409.

1.6 Období anarchie

Pád autoritářského režimu znamenal naprostou politickou anarchii. Současně bylo vytvořeno mocenské vakuum, které zavládlo sociálnímu a ideologickému kvasu, v němž na povrch vyvstávali noví vůdci. Ibañez vládu předal prezidentovi senátu Pedru Opazovi. Ten však úřad viceprezidenta nezastával ani 24 hodin a v den Ibañezovi rezignace stanul v čele země ministr vnitra Juan Esteban Montero. Právě tento univerzitní profesor, právní zástupce Banky Chile a vysoký představitel radikální strany, se stal symbolem všeobecného volání po návratu k plně demokratickému, civilnímu režimu. Prestiž mu získalo to, že jako ministr Ibañezovi vlády žádal prezidenta o znovuoobnovení občanských svobod. Naproti tomu, jeho nesmírnou nevýhodou byl absolutní nedostatek politických schopností.

Obrovský problém představovala především ekonomická deprese. Vytvořením společnosti COSACH se náhle ocitlo asi 80 000 dělníků bez zaměstnání a svaz se stal, jakožto produkt diktátorské politiky, terčem útoků. Montero se snažil podporovat zahraniční kapitálové investice, tím, že často poskytoval daňové úlevy a výsady, především severoamerickému Guggenheimovu kapitálu.⁵³ Katastrofální stav státních financí to ovšem nezměnilo. Ministr financí Pedro Blanquier tak byl donucen snížit platy státním zaměstnancům, včetně armády, na polovinu. Bezprostřední reakcí na toto opatření byla vzpoura námořnictva v Coquimbu a přístavu Talcahuano. 1. září byl svolán tzv. „*Estado Mayor*“, jehož výrazným představitelem byl mladý odborový aktivista Manuel Astica, který tuto akci pojal jako sociální revoluci a přičinil se o vydání manifestu, v němž líčí své tužby vyslyšet proletářské nálady země a přimknout k sociálnímu režimu. Poté co došlo k nelítostnému bombardování posádky letectvem, byli vzbouřenci nuceni se okamžitě vzdát.⁵⁴

Dne 4. srpna 1931 byla vyhlášena volba nového prezidenta republiky, která se dle ústavy konala po šedesáti dnech, tedy 4. října. Jako kandidáti přicházeli v úvahu Arturo Alessandri, nejzasloužilejší státník současnosti, a aktuální viceprezident Juan

⁵³ Archiv MZV, II. sekce Politické zprávy – Chile 1925-39.

⁵⁴ M. Gongora: *Ensayo histórico sobre la noción de Estado en Chile en los siglos XIX y XX*, s. 98.

Esteban Montero, v kterém Chilané pro změnu spatřovali zachránce své vlasti. To nakonec rozhodlo a Montero své soupeře drtivě porazil, když získal 64 procent hlasů.

Vláda začala hospodařit s dluhem pěti miliard pesos, přičemž nebyla schopna platit ani úroky a nevyhnutelně tak ohlásila moratorium. Sílila i opozice vůči samotnému prezidentovi. Vyčítala mu, že umožnil Ibáñezovi opustit zemi a nepostaral se o to, aby mohl být svolán k odpovědnosti za neústavní činy svého režimu. Hned po jeho sesazení byla sice utvořena komise pro vyšetření těchto provinění, která rozvířila mnoho prachu, ale nakonec k žádnému potrestání nedošlo a členové komise nakonec podali demisi. Opoziční strany považovaly stávající kongres za protiústavní a prezidentovi vytýkaly, že ho nerozpustil, ba dokonce, že se jím nechal uvést do úřadu prezidenta.

Mimoto sílily konspirace sesazených Ibañistů, jejichž hlavou byl ambiciózní novinář a bývalý velvyslanec ve Washingtonu Carlos Dávila, a Alessandriho straníků. Tyto síly se shlukly kolem velitele vzdušných sil Marmaduka Groveho, který opustil v roce 1928 zemi a nějaký čas působil jako velvyslanec v Evropě. Montero poté co odmítl podepsat demisi, byl z La Monedy, pod pohrůzkou bombardování paláce, prakticky vyhnán.

4. června 1932 došlo k nastolení systému, jenž se proklamoval jako „socialistická republika“. Během třinácti dnů tohoto režimu byla veškerá vládní ofenzíva namířena proti Monterově „oligarchické vládě“ a zahraničnímu kapitalismu. Junta tvrdila, že jejich hnutí je vzdáleno jakémukoliv imperialismu, ať už zahraničních bank nebo sovětského Ruska. Přijala opatření okamžitého efektu, jako bezplatné odevzdání zástav dlužníkům nebo ustálení cen nezbytně nutného zboží. V čele junty stál Arturo Puga, penzionovaný generál, jehož úloha měla spíše dekorativní charakter, dále Carlos Dávila a Eugenio Matte Hurtado, lídr malé socialistické strany *Nueva Acción Pública* (NAP). Tento subjekt sdružoval socialistické intelektuály, kteří se odštěpili od Komunistické strany. Mezi jejími teoretiky dominoval profesor matematiky Alfredo Lagarrigue, autor ekonomického plánu, jenž měla vláda dle manifestu z 5. června sledovat. Jeho cílem bylo sjednotit výrobní síly pod státní kontrolu, zřídit rozsáhlé sociální zákonodárství a všem Chilanům zabezpečit právo na

život a práci. „Chceme vštípit veškeré národní činnosti energický, mladý, efektivní a disciplinovaný rytmus. Nemyslíme, že byly vyčerpány všechny duchovní rezervy Chile: ve všech třídách je smělá vůle ochotná k akci, nyní v době, kdy se naskytá rozvoj jejich iniciativ.“⁵⁵ Carlos Dávila po nastolení junty vydal následující prohlášení:

„Podle mého přesvědčení kapitalistický systém umírá. V Chile vidíme východisko z krize jen v postátnění hlavních průmyslových odvětví a ve spravedlivém rozdělování předmětů nutných k žití. Považuji za příkaz doby zavést vedle soukromého kapitalistického řádu systém kolektivního hospodářství. Pokud jde o ústavu, v mnohém se přidržíme nové konstituce španělské.“⁵⁶

Jako centrální body své politiky si junta vytkla kontrolu úvěru a zahraničního i domácího obchodu, požadavek, že žádná firma neochromí svou práci s odvoláním na pokles zisku. Vláda by dále měla zajistit dovoz nezbytně nutného zboží jako např. cukru, nafty, benzínu atd., do doby než se vytvoří naplno pracující ekonomika, bude lidu zajištěno šatstvo, strava a ubytování. K rozdělení potravin se mělo využít armády a odborů. Plánovalo se přerušit vyhánění nájemců nemajících prostředky, zdanit velké výnosy a okamžitě veškerý majetek nad 1 milion pesos a vytvořit produktivní státní podniky.⁵⁷

Socialisté, stejně jako nacionalisté, spatřovaly ve společnosti COSACH nástroj Spojených států k pronikání do chilské ekonomiky. Vládní junta měla v úmyslu vytvořit státní monopol na výrobu jódu a především znovuotevřít ledkové výrobní vybavené systémem Shanks a tím tak poskytnout práci tisícům nezaměstnaných dělníků. Systém Guggenheim byl zapovězen. Některé své dekrety nakonec musela socialistická vláda odvolat, mezi nimi i konfiskaci společnosti COSACH.⁵⁸

⁵⁵ M. Gongora: Ensayo histórico sobre la noción de Estado en Chile en los siglos XIX y XX, s. 99.

⁵⁶ Spojené státy se obávají, že v celé jižní Americe vzplane revoluce, in: Več. Práva lidu, 7. 6. 1932.

⁵⁷ Tamtéž, s. 100.

⁵⁸ E. Hladíková: Vzestup a pád chilského ledku, s. 101-102.

V této době zároveň aktivně ožívá antiklerikalismus, který byl namířen především proti symbolu církve, santiagskému arcibiskupovi José Horaciu Campillovi. Masy se domáhaly konfiskace církevních statků a kněží se byli nuceni zdržet praktikování obřadů.⁵⁹

Na povrch nám náhle krystalizuje množství organizací označovaných jako „socialistické“. Komunisté a prostřednictvím Federace učitelů Chile vyhlásují nezávislost na všech buržoazních vládách. Univerzitní skupina *Avance* se zmocňuje centrály *Universidad de Chile* ve jménu sovětu dělníků, rolníků, horníků, vojáků, námořníků a indiánů. Sjednocená socialistická strana (*El Partido Socialista Unificado*) se deklaruje jasně marxisticky, jako strana třídní, založená na koncepci historického materialismu a na potřebě zestátnit veřejné prostředky. Revoluční socialistická aliance (*La Alianza Socialista Revolucionaria*) byla více systémovým subjektem, nicméně také aspirovala na radikalizaci mas, přicházejíc se zestátněním výrobních prostředků a půdy.

K pozitivním stránkám krátkého období „socialistické republiky“ patří zánik „lázeňského kongresu“ ustanoveného Ibáñezem roku 1930 ve spolupráci s vůdci stran a také zřízení Státní banky. Vlády USA a Velké Británie se záhy rozhodly jednat. Obstavily chilské bankovní účty a Británie dokonce vyslala válečnou loď *Durban*. Když však loď doplula do Valparaísa, „socialistická republika“ již byla minulostí. Uvnitř junty totiž vznikly záhy rozpory, především pak mezi Dávilou a ministrem obrany Grovem. Dávilova konspirace, podporovaná newyorskými podnikateli, přispěla k tomu, že „Socialistická republika“ byla po necelých dvou týdnech 16. června svržena a na její místo nastoupila „Junta 17. června“. Ta obvinila předchozí kabinet z „komunismu“ a jeho členy poslala do vyhnanství na Velikonoční ostrov, zatímco Dávila vydržel u moci ještě další tři měsíce, během nichž se zasadil o výrazné omezení občanských svobod.

V září Dávilu vystřídal generál Bartolomé Blance, muž kterému se jako prvnímu dostalo titulu vrchní generál armády. O to, že bylo období ničivé anarchie,

⁵⁹ Ve stejné době prožívalo církevní perzekuci také Španělsko a uplynuly pouhé tři roky od podobných akcí v Mexiku.

během něhož se v krátkém sledu vystřídal celkem sedm vlád, definitivně svrženo, se výrazně zasloužil předseda Nejvyššího soudu a od 2. října viceprezident země Abraham Oyanedel. Radikálové, demokraté a liberálové nominovali jako prezidentského kandidáta Artura Alessandriho. Komunisté pak svého vůdce Eliase Lafertteho. Marmaduke Grove, který se v den voleb vrátil z Velikonočního ostrova, byl podporován různými levicovými skupinami. Právě jeho volební výsledek se stal obrovským překvapením, jelikož získal 18 procent hlasů a skončil na druhém místě. Suverénním vítězem se stal podle očekávání Alessandri. K slavnostní inauguraci došlo na Štědrý den a Don Arturo se tak stal prvním prezidentem po více jak šedesáti letech, kterému byl svěřen prezidentský mandát podruhé.⁶⁰

1.7 Politická konsolidace

Země byla zcela zpustošena hospodářskou depresí a politickou nestabilitou. Veřejný dluh přesahoval 4 miliardy pesos a počet nezaměstnaných 160 000.⁶¹ Přesto se Alessandrimu podařilo položit základy demokratického systému, který bude v příštích letech světem tolik obdivován. Prezidentovy metody byly tvrdé, ale efektivní. Uchýlil se k režimu s autoritativními prvky, svou vládu najmenoval bez konzultací s parlamentem. Jeho administrativa byla navzdory voličské základně pravicová, krajní levice z ní byla vyloučena zcela.

Alessandriho vyhnali vojáci z paláce La Moneda dvakrát v letech 1924 a 1925. Kromě toho jim „vděčil“ za své dva pobyty v exilu, a to v letech 1924 a 1927. Proto tentokrát přichází na scénu s pevným rozhodnutím podrobit armádu důkladné očištění. V den nástupu do funkce odmítl vykonat vojenskou přehlídku, jak bývalo zvykem, a místo toho nařídil všem generálům povinnou rezignaci. Mezi odvolanými byly i všeobecně respektované osobnosti, například Carlos Sáez. Alessandri armádě nedůvěřoval během celých šesti let své vlády. Jeho postupy samozřejmě vzbudily uvnitř armády pobouření a vojáci proti hlavě státu iniciovali nekonečnou řadu

⁶⁰ S. Collier, W.F. Sater: A History of Chile 1808-1994, s. 226.

⁶¹ J. Chalupa: Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile, s. 410.

spiknutí.⁶² Prezident odpověděl posílením paralelní ozbrojené síly, republikánské milice, s 50 000 dobrovolníky, jejímž úkolem bylo předcházet dalším vojenským pučům.⁶³ Levice byla prezidentovým počínáním zprvu zděšena, nicméně rozumněji uvažující politici uznali, že milice svůj účel splnila, načež byla roku 1936 rozpuštěna.

Civilní režim, především v průběhu let 1931-1933, armádu nešetřil, vmetl jí do tváře bezpočet urážek, musela si nechat líbit spoustu ústrků a ponižování. V této době se kadety stávají také dva muži, kteří později zásadně promluví do dějin země, Carlos Prats a Augusto Pinochet. Prvně jmenovaný po letech vzpomínal, jak „dámy z lepší společnosti“ plivaly na ulici po chlapcích z kadetní školy a „skupiny neomalených výtržníků“ z dobře postavených rodin je byly „pouze za to, že měli uniformu“. Nadřízení proto museli vydat předpis, který nařizoval, aby „veškerý personál příslušející k armádě povinně nosil civilní oděv“.⁶⁴

Odpor k armádě je zakořeněn i v politických stranách. Když prezident požaduje, aby mu poskytovala ochranu, alespoň malá, víceméně reprezentační vojenská jednotka, je to pravice a nikoli levice, kdo vznáší otázku, k čemu jsou dobré zbraně kromě organizování vojenských převratů a výnosných obchodů za státní peníze.⁶⁵

Prezident podnikl rovněž několik významných opatření s cílem zkonsolidovat chilskou ekonomiku. Pokles cen ledku byl ve srovnání s lety předcházejícími krizi téměř 40%. Reorganizace společnosti COSACH byla prakticky nemožná a tak se již na počátku roku 1933 rozhodlo o jejím zrušení. Právě tento bod Alessandri označil ve svém vládním programu za klíčový, jelikož zastával názor, že společnost prováděla transakce ke škodě státu.⁶⁶

COSACH byl nahrazen novým subjektem s názvem Chilská korporace na prodej ledku a jódu (*Corporación de Ventas de Salitre y Yodo*). Korporace byla

⁶² G. Vial: Pinochet - Portrét diktátora, s. 36-37.

⁶³ Podobné opatření svého času učinil i prezident Portales, který ve snaze udržet rebelující důstojníky na uzdě, založil občanskou gardu.

⁶⁴ G. Vial: Pinochet - Portrét diktátora, s. 37.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Zrušení měla na programu již revoluční socialistická vláda, neměla však dlouhého trvání. Předseda COSACH Medley B.G. Whelpey se s vládou Carlose Dávili dohodl na reorganizaci společnosti, protože její zrušení by v době konání ledkové konference v Evropě nebylo příliš taktické. Srov.: AMZV, fond IV., kart. 750.

spravována jedenáctičlenným výborem⁶⁷ a jejím hlavním úkolem byla revitalizace a rekonstrukce ledkového průmyslu.⁶⁸ Dluhy zrušené COSACH, stejně jako zahraniční věřitelé, ale přispěly k tomu, že se tento cíl nepodařilo naplnit.

Nelehkého úkolu, vyvést zemi z hospodářské krize, se ujal ministr hospodářství Gustavo Ross Santa María. Naprostou závislost na exportu měl nahradit proces industrializace, růst vnitřního trhu a tím současně navyšování objemu domácího důchodu. Lepší se mezinárodní hospodářská situace přispěla k úspěchu jeho projektu, takže mohl bez větších problémů prosadit i větší daňové zatížení obyvatelstva, které umožnilo vytvoření přijatelné životní úrovně státních zaměstnanců.⁶⁹ Od ledna 1936 bylo obnoveno splácení chilského zahraničního dluhu, jak bylo specifikováno v zákoně z ledna předchozího roku.

Alessandrimu se také podařilo prosadit několik zákonů, které zkompletovaly jeho dosavadní sociální dílo. Roku 1934 bylo ženám uděleno volební právo v obecních volbách a o tři roky později byl schválen zákon o minimální mzdě pro zaměstnance v obchodu a průmyslu. Ozdravovací kúra chilské ekonomiky vedla k výstavbě řady veřejných staveb, přičemž nejvýznamnější z nich je zcela jistě Národní stadion v santiagské čtvrti Ñuñoa. Stadion byl navržen rakouským architektem Karlem Brunnerem a k jeho slavnostnímu otevření došlo 3. prosince 1938.

Ve třicátých letech dochází k zásadním proměnám ve stranickém systému. Konzervativci a liberálové byly stále více identifikováni s pravicí, zatímco radikálové byly stranou středovou. Současně se objevují subjekty zcela nové, z nichž některé již brzy výrazně promluví do politického dění. Alessandri tak v důsledku musel čelit nejen rostoucímu tlaku levice, nýbrž i náporu fašistických sil.

V dubnu 1933 vyvstala z pestrého konglomerátu malých levicových stran Socialistická strana Chile, která absorbovala řadu představitelů „socialistické republiky“. V lednu 1933 umírá Eugenio Matte a Marmaduke Grove se na příštích pár let stává lídrem strany. Ta proklamovala principy revolučního marxismu, ale jak nebylo zdaleka neobvyklé, sám její vůdce Marxe nikdy nečetl. Strana byla značně

⁶⁷ 5 průmyslníků, 5 osob pověřených státem a předseda.

⁶⁸ E. Hladíková: Vzestup a pád chilského ledku, s. 103.

⁶⁹ J. Chalupa: Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile, s. 410.

nestabilní, často se štěpila, přesto měla relativně početnou voličskou základnu a již ve volbách v roce 1937 získala parlamentní zastoupení: 19 poslanců a 4 senátory.⁷⁰

V dubnu 1932 bylo založeno Národně socialistické-hnutí (*Movimiento nacional socialista*), jenž bylo silně inspirováno fašismem. V jeho čele stál „kreolský Führer“ Jorge González von Marées, muž, který s chutí vyzdvihoval své německé předky. Fašisté však v Chile, podobně jako v této době například ve Španělsku, prosluli spíše pouličními šarvátkami a strana nikdy nenalezla masovou podporu. Ve volbách 1937 získala pouhé tři mandáty.⁷¹

Do třicátých let spadají i počátky Křesťanských demokratů. Stana vznikla jako mládežnická organizace Konzervativní strany (*Junventud Conversadora*) roku 1933, přičemž prvotním impulsem bylo vydání papežské encykliky *Quadragesimo Anno* Pia XI. roku 1931, jejímž základním heslem byl korporativismus. Zakladatelem chilské křesťanskodemokratické ideologie byl Jaime Castillo Velasco, velký obdivovatel Maritaina. Roku 1938 frakce odmítla podpořit prezidentského kandidáta Gustava Rosse, došlo k separaci a vzniku Národní falangy (*Falange Nacional*). Falanga nicméně nenásledovala model stejnojmenné španělské organizace *Prima de Rivera*, ale spíše katolické *Acción Popular* Gila Roblese. Dlouhou dobu se jednalo o malou stranu univerzitních studentů a k transformaci na masový subjekt dochází až v padesátých letech s odklonem od eklekticismu. Název Křesťanská demokracie byl přijat roku 1957.⁷²

Reakcí na vývoj v Evropě bylo také založení Lidové fronty (*Frente Popular*). Komunistická internacionála vyzvala k jejich vytváření všechny světové antifašistické síly, přičemž největšího ohlasu iniciativa doznala v románských zemích - Španělsku, Francii a také v Chile. Za jejím vytvořením stál peruánský komunista Eudocio Ravines. K myšlence se jako první přihlásili socialisté, následovníci radikály, komunisty, demokraty a odborovou centrálou Konfederace chilských pracujících.⁷³

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Detailní informace o této straně poskytuje práce M. Moller Ruth: *El movimiento nacional socialista chileno (1932-1938)*, Santiago, 2000.

⁷² M. Gongora: *Ensayo histórico sobre la noción de Estado en Chile en los siglos XIX y XX*, s. 127-128.

⁷³ J. Chalupa: *Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile*, s. 421.

Nejsilnější politickou stranou uvnitř fronty byla radikální strana a proto bylo pochopitelné, že kandidát na nového prezidenta země vzešel právě z ní. Jako paradoxní se jeví skutečnost, že se jím stal Pedro Aguirre Cerda, muž, který dříve účast radikálů v LF velmi silně odmítal. Proti němu stál kandidát pravice, úspěšný ministr hospodářství Gustavo Ross Santa María a také exprezident Carlos Ibáñez. Ross, za nímž stála většina chilského tisku, by volby zřejmě vyhrál, kdyby 5. září 1938 nedošlo k zásadnímu zlomu. V tento den vládní jednotky v areálu univerzity brutálně potlačily povstání mladých fašistů. Celkem 63 osob, z nichž řada byla nevinnými studenty, zásah nepřežilo. Ibáñez byl nucen se své kandidatury vzdát, načež jeho příznivci logicky podpořily nevládního kandidáta Aguirre Cerdu. Výsledek byl přesto nakonec velmi těsný. K volbám se dostavilo 440 000 voličů a rozdíl mezi oběma kandidáty byl pouhých 3 773 hlasů.⁷⁴

Cerdovou volbou se námi sledované období chilských dějin uzavírá. V zemi nastává éra radikálních prezidentů, během níž byl Alessandriho demokratický a sociální odkaz prohlouben a v mnoha ohledech dovršen. Doba, ve které chilská demokracie získává skutečně masovou základnu a na jejímž konci Salvador Allende zahajuje svou dlouhou cestu na politický vrchol. Pro něj i pro celou zemi tolik pohnutý.

⁷⁴ Tamtéž, s. 413.

2. Zahraniční obchod mezi Československem a Jižní Amerikou v letech 1920 - 1938

2.1 Základní charakteristika československého zahraničního obchodu

S koncem první světové války přichází do střední Evropy nejen zcela nové politické uspořádání, ale také hospodářská dezintegrace. Okamžitě po vzniku samostatné Československé republiky se ze všech stran začínají ozývat hlasy volající po plné hospodářské samostatnosti. Pro stát, který získal 60-70 %⁷⁵ průmyslového potenciálu monarchie, bylo nezbytné navazovat nové hospodářské styky a zapojit vytvářející se československou ekonomiku s omezeným vnitřním trhem do světového obchodu. To vše se dělo za značně obtížných podmínek. Zboží z Českých zemí se totiž již přizpůsobilo poměrně rozsáhlému, ale méně náročnému trhu monarchie, kde se těšilo celní ochraně a jen velmi těžko mohlo nyní soupeřit s konkurencí západoevropských zemí a USA. Na tuto situaci nebyli čeští výrobci připraveni a potýkali se s obtížemi nejen v počátcích, ale po celé období první Československé republiky. Šlo o úkol o to těžší, že tradiční odbytiště Rusko bylo nadlouho zcela vyřazeno hospodářským rozvratem a také další tradiční trhy agrárních zemí střední a jihovýchodní Evropy trpěly hospodářskou nestabilitou.

Náročnější podmínky světového trhu však měly i pozitivní vliv. Nutily československé výrobce k vyšší kvalitě, snižování výrobních nákladů, podněcovaly modernizaci výroby a racionalizaci hospodářství. Tento tlak byl velmi silný, neboť export průmyslových výrobků představoval klíčový problém hospodářství meziválečného Československa.⁷⁶ Československá ekonomika byla od počátku ekonomikou výrazně otevřenou, typicky exportní, vyžadující však i rozsáhlý dovoz surovin. Ve vývozu naopak zcela dominovalo spotřební zboží.

⁷⁵ V. Lacina: Důsledky vzniku samostatného Československa, in: E. Kubů, J. Pátek (ed.): Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami, s. 16.

⁷⁶ V. Lacina: Podmínky vzniku Československa jako nového ekonomického celku, in: V. Lacina, J. Pátek (ed): Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti, sv.III, s. 13.

Progresivní vývoj a stabilita ekonomiky byly na zahraničním obchodu přímo závislé. Vždyť jen hodnota exportu představovala před světovou hospodářskou krizí 30 % národního důchodu.⁷⁷ Výsledkem exportního charakteru československé ekonomiky byla její zvýšená citlivost na vývoj a konjunkturální výkyvy světového trhu, která se zvláště promítla v období velké hospodářské krize. Tehdy cifra mezinárodního obchodu klesla na méně než třetinu roku 1929, který krizi předcházel. Léta 1934-1938 znamenala pozvolnou integraci do procesu obnovení mezinárodního trhu. Ani po překonané ekonomické recesi však Československo nemohlo vstoupit na mezinárodní trh v témže rozsahu jako v období před krizí a to i navzdory nemalým úspěchům na trzích mimoevropských, zvláště amerických.

V obchodní politice meziválečného období můžeme rozlišit tři fáze. První, pokrývající období let 1918-1922, je charakteristická dominantní rolí státu. V této době se totiž rozvrácený evropský trh potýkal s velkým nedostatkem surovin i hotového zboží. Československo bylo státem protekcionistickým s poměrně rozsáhlou celní ochranou domácí výroby přinášející s sebou i negativní účinky v podobě pomalých strukturálních změn a zpožďující se modernizací průmyslu.⁷⁸ První československé smlouvy měly kompenzační⁷⁹ a kontingentační charakter⁸⁰.

Druhou fází československé zahraniční obchodní politiky se rozumí roky 1923-1929 čili vývoj, který následoval po deflační krizi zahraničního obchodu až do konce konjunktury. V tomto období se vytvářel pozitivní obrat v obchodní politice podmíněný procesem ekonomické konsolidace a počínající prosperitou. Československá ekonomika si již vyžadovala rozšíření obchodních styků nejen s Evropou, ale i se zámorím. Z tohoto důvodu byl nutný příklon k principu liberalizace a začíná docházet k uvolňování celních bariér.⁸¹ Zvýšil se především obchod s USA,

⁷⁷ Obchod s americkým kontinentem se na exportu podílel 15 %, srov.: J. Novotný, J. Šouša: El intercambio comercial entre Checoslovaquia y la Argentina y el Brasil en el periodo de entreguerras, s. 243.

⁷⁸ E. Kubů: Zahraniční obchod, in: E. Kubů, J. Pátek (ed.): Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami, s. 205.

⁷⁹ Protihodnotou vyvezeného zboží byl dovoz zboží jiného.

⁸⁰ Stanovení maximálních kontingentů pro dovoz, resp. vývoz určitého druhu zboží. Bývaly spojovány se zásadou nejvyšších výhod.

⁸¹ E. Kubů: Zahraniční obchod, in: E. Kubů, J. Pátek (ed.): Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami s. 205-206.

ale výrobci navázali spojení i s takovými zeměmi jako Kanada, Argentina, Brazílie, Egypt, Turecko nebo Španělsko. Nutno říci, že šlo o trhy neznámé a často nejisté.⁸²

Třetí fáze zahraniční obchodní politiky je charakterizována silnou vlnou státního protekcionismu, kterou vyvolala velká hospodářská krize. Pod jejím vlivem se na ideu liberalizace zahraničního obchodu pohlíželo jako na neproveditelnou. Konkurenční boj se v podmínkách drastické redukce velmi zостřil a převažujícím principem realizace transakcí se stal clearing⁸³. Velkou nevýhodou tohoto druhu obchodování bylo to, že na clearingových účtech Československu zůstávala vysoká aktiva a přitom na druhé straně nemělo dostatek deviz na nákup surovin v zemích volné směny. Ve 30. letech zároveň gradovaly státní i korporativní snahy o intenzifikaci exportu. Vedle stále rozšiřované sítě konzulátů a velvyslanectví, exportního oddělení obchodních a živnostenských komor či vývozní sekce Ústředního svazu československých průmyslníků vznikaly stále další orgány a instituce. Za všechny jmenujme Ústav pro podporu zahraničního obchodu a zahraniční obchodní komory⁸⁴ a Exportní ústav československý.⁸⁵

2.2 Navazování kontaktů se státy Jižní Ameriky

Jihoaamerický kontinent na počátku dvacátých let obývalo přes 70 milionů lidí. Vyznačoval se sílící spotřebou danou pokračující industrializací a také velkým nerostným bohatstvím.⁸⁶ Exploatace surovin se zejména po válce urychlila přílivem kapitálu a emigrace a zaváděním moderních technických výrobních způsobů. Zatímco před válkou byla Jižní Amerika stále ještě doménou evropského obchodu, financí a emigrace, po válce dochází k zásadnímu obratu. Na jedné straně se kontinent značně osamostatnil a na straně druhé značně zamerikanizoval, neboť Spojené státy americké

⁸² V. Lacina: Zahraniční obchod první Československé republiky, str. 113-114.

⁸³ Bezhotovostní zúčtování vzájemných pohledávek a závazků v bilaterálním styku.

⁸⁴ Mezi ně patřila i komora čs. – argentinská.

⁸⁵ E. Kubů: Zahraniční obchod, in: E. Kubů, J. Pátek (ed.): Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami s. 207-208.

⁸⁶ Připomeňme těžbu ropy ve Venezuele, Peru, Argentině, Kolumbii a Ekvádoru, těžbu mědi v Chile, Bolívii, Peru a Venezuele, těžbu ledu v Chile, cínu a olova v Bolívii, platiny v Kolumbii, železné, resp. manganové rudy v Brazílii a Chile, stříbra v Peru, Bolívii a Chile a těžbu uhlí v Chile.

využívají mezinárodní situace a snaží se své jižní sousedy svázat těsnějšími materiálními a duchovními pouty. Obrovsky zvýšily svůj obchod,⁸⁷ zavedly samostatnou námořní plavbu,⁸⁸ zřizovaly si svou bankovní organizaci⁸⁹ a svůj vliv ještě podepřely půjčkami a kapitálovými investicemi. Cílem panamerického ekonomického spojení bylo především sladění legislativ jednotlivých zemí, usnadnění přístupu na finanční trhy a získávání úvěrů. Kromě tohoto spojení, byly po válce navázány i těsnější vztahy mezi jednotlivými jihoamerickými státy.⁹⁰

Po válce velmi vzrostl zahraniční obchod, který měl roku 1924 hodnotu 3 570 mil. dolarů,⁹¹ což činilo přibližně čtvrtinu zahraničního obchodu USA a devětinu zahraničního obchodu států Evropy. Obchodní bilance většiny jihoamerických států navíc byla ve dvacátých letech aktivní, pouze Argentina a Kolumbie měly bilanci s nevelkým rozdílem pasivní. Problém pro vzájemný obchod představovaly jihoamerické valuty, jenž dosáhly během války velké výše, avšak v době, kdy se hodnoty na světovém trhu začínají stabilizovat, velmi prudce klesají. Nejhorším důsledkem devalvace měny byly stávky a sociální neklid, který byl nezřídka povzbuzován radikální propagandou.

Bujení inflace přinutilo některé jihoamerické vlády razantně jednat, přičemž zřejmě nejznámějším příkladem je mise amerického ekonomu Edwina W. Kemmerera.⁹² Tento profesor ekonomie na univerzitě v Princetonu, přebudoval v letech 1923 a 1931 peněžní, bankovní a důchodové systémy v Kolumbii, Chile, Ekvádoru, Bolívii a Peru a kromě toho také v Jižní Africe, Polsku a Číně. Ve všech případech bylo podstatou reforem vytvoření centrální banky, jenž by chránila zlatý

⁸⁷ Zatímco před 1. světovou válkou činil americký dovoz do Jižní Ameriky 207 mil. dolarů a byl až na třetím místě za Velkou Británií a Německem, roku 1925 činil již 519 mil. dolarů. Vývoz pak vzrostl ze 121 na 403 mil. dolarů. Srov.: V. Kybal: O možnostech československého vývozu do Jižní Ameriky.

⁸⁸ Např. r. 1913 ani jedna severoamerická loď nevlula do Buenos Aires, r. 1919 již takovýchto lodí bylo 335. Srov.: V. Kybal: O možnostech československého vývozu do Jižní Ameriky.

⁸⁹ R. 1921 vykazovala již 50 poboček. Srov.: V. Kybal: O možnostech československého vývozu do Jižní Ameriky.

⁹⁰ Obchod mezi Argentinou a Brazílií vzrostl mezi lety 1914 a 1920 o 500 procent, chilský kapitál byl umístěn v bolívijských cínových dolech, brazilské obchodní loďstvo rozšířilo svou činnost do Argentiny atd. Srov.: V. Kybal: O možnostech československého vývozu do Jižní Ameriky.

⁹¹ Roku 1913 měl hodnotu 2 285 mil. dolarů. Srov.: V. Kybal: Naše vývozní pozice v Jižní Americe, in: Jižní Amerika a Československo.

⁹² Kvůli dominanci Spojených států na mezinárodních trzích po první světové válce, latinskoameričtí vůdci povolávali severoamerické poradce více než evropské a místní experty.

standart. Andské státy k těmto inovacím přistoupili ve snaze upevnit svou peněžní a politickou stabilitu a tak přitáhnout zahraniční investice. Devizová stabilita a otevřená ekonomika však ve výsledku znamenaly, že andské státy prošly stejnou ekonomickou skluzavkou jakou USA. Druhá polovina dvacátých let pro ně byla dobou prosperity, aby se poté propadly do hlubin hospodářské krize let třicátých.⁹³

Ohlédneme-li se za předválečným ekonomickým pronikáním Čechů do Jižní Ameriky zjistíme, že jsme v tomto ohledu nezanechaly významnou stopu. Habsburská monarchie se svou dominující agrární politikou se požadavkům latinskoamerických trhů nedokázala nikdy zcela přizpůsobit a obchodní výměna tudíž více či méně stagnovala. Válka poté ukončila i tyto skromné styky a mladý Československý stát byl postaven před zcela nový úkol navázání obchodních kontaktů s územím, pro které byl on sám terra incognita. Nebylo tradic, nebylo předchozích přímých styků a v prvních chvílích nebyl ani dostatek zkušených lidí, kteří by mohli být touto prací pověřeni. Kromě několika cestopisů a sem tam nějaké publikace nebo článku neexistovalo o Jižní Americe v české literatuře nic, co by lid o kontinentě informovalo. Nutno dodat, že zájem jihoamerických států o nově vzniklou republiku byl zpočátku ještě mizivější. Poválečná Jižní Amerika toužila být především americkou a definitivně se tak emancipovat od staré, chudé a svárlivé Evropy.⁹⁴ Tyto představy byly samozřejmě silně podporovány Spojenými státy.

Diplomatické vztahy Československo navázalo nejdříve s Brazílií, která nový stát uznala jako první země Latinské Ameriky nótou svého velvyslanectví v Paříži dne 18. prosince 1918. Politický význam země, která byla od roku 1920 zastoupena ve Stálé radě Společnosti národů, a její mocenské postavení na latinskoamerickém kontinentu, záhy vedlo Československo k tomu, aby v Brazílii vybuodovalo své diplomatické zastoupení. První československý vyslanec Jan Klecanda předal své pověřovací listiny brazilskému prezidentovi Epitáciu Pessoaovi v roce 1920 a následujícího roku se brazilský vyslanec Carlos Lemgruber Kropf ujal své funkce v

⁹³ P.W. Drake: La mision Kemmerer a Chile: consejeros norteamericanos, estabilizacion y endeudamiento, 1925- 1932, s. 31

⁹⁴ V. Kybal: Jižní Amerika a Československo, s. 20.

Československu.⁹⁵ Přestože byly záhy navázány diplomatické styky i s dalšími státy Latinské Ameriky, československé velvyslanectví v Rio de Janeiro bylo na dlouhou dobu jediným v této oblasti.

Navzdory všem potížím Československo, jakožto stát závislý na exportu, bylo nuceno hledat odbytiště pro své výrobky na trzích celého světa a zároveň zásobit svou výrobu surovinami. Proto se stalo pronikání do Jižní Ameriky záhy velmi diskutovanou a plánovanou strategií, která byla sledována nejvyššími místy i velkými strategickými podniky. Československá propaganda se snažila především jít cestou hospodářskou, finanční a sociální. Události jakými byla Rašínova finanční reforma, rozpočtová politika, zřízení emisní banky, periodické výkazy státního pokladu, pozemková reforma či sociální pojištění, zajímaly mezinárodní kruhy daleko víc, než každodenní problémy vnitřní a zahraniční politiky.

2.3 Dvacátá léta a první pokusy o konsolidaci exportu

Československý export na jihoamerický trh sice záhy vykazoval pozoruhodný vzestup,⁹⁶ jeho místo na jihoamerickém slunci však přesto bylo malé a jen ztěží mohl konkurovat Spojeným státům americkým, Velké Británii, Německu, Francii, Itálii a dalším „zavedeným“ státům Evropy. Náš přímý vývoz byl navíc jen zlomkem našeho celkového zámořského exportu, jenž byl zprostředkováván velkými přístavními centry, především Hamburkem a Brémami, ale i vnitrozemskými středisky obchodu jakými byla Vídeň či Paříž. Zboží putovalo na jihoamerické trhy spíše pohybem nuceným a více méně pokusným než promyšleným a organizovaným.⁹⁷

V polovině dvacátých let byla pro československý export z desítky států Jižní Ameriky jednoznačně nejdůležitější Argentina. Náš export do laplatské republiky činil

⁹⁵ Své sympatie k Československu vyjádřil i Brazilec Gustavo Barroso ve své knize „Srdce Evropy“, kterou vydal v roce 1922 v Rio de Janeiru. Srov.: Velvyslanectví České republiky v Brazílii, Bilaterální vztahy s BFR, <http://www.mzv.cz/wwwo/default.asp?ParentIDO=4282&ido=4289&amb=19&idj=1>

⁹⁶ Celkový přímý vývoz do všech jihoamerických států představoval r. 1921 hodnotu 168 163 000 Kč, roku 1925 hodnotu 191 911 000 Kč a roku 1926 hodnotu 222 721 000 Kč. Tudíž ve třech letech pokrok o 18 procent. U Brazílie, Uruguaye a Peru pak téměř 50 procent. Srov.: V. Kybal: Naše pozice v Jižní Americe, in: Venkov, 27.8. 1927.

⁹⁷ V. Kybal: O možnostech československého vývozu do Jižní Ameriky, in: Lidové noviny, 17. 11. 1927.

polovinu z celkového jihoamerického vývozu a to i přes mírný pokles.⁹⁸ Druhou zemí co do důležitosti byla Brazílie.⁹⁹ Zcela mimořádné postavení zaujímala „ledková říše“ Chile, které se pomalu začalo přeměňovat na „měděnou říši“ a s nímž mělo Československo s jako jediným jihoamerickým státem tradičně vysoce pasivní bilanci. Mimo samostatné účasti československého průmyslu na jubilejní výstavě v Rio de Janeiro roku 1922¹⁰⁰ a různé organizační pokusy, jakým byla například výstava československých výrobků v Montevideu roku 1921, se export k nějaké soustředěnější akci nezmohl.¹⁰¹ Na jaře 1924 se na půdě Ústředny obchodních a živnostenských komor v Praze jednalo o zřízení druhého efektivního konzulátu v Jižní Americe, jenž by měl za úkol umožnit přímý styk s jihoamerickými firmami. Konzulát mělo zřídit ministerstvo průmyslu, obchodu a živností a za jeho sídlo firmy navrhovaly Valparaiso, Limu, popřípadě některé město ve Venezuele.¹⁰²

Efektivní snahu vybudovat pevnou informativní a poradní základnu však můžeme sledovat až v roce 1927. V čele těchto snah stál Dr. Vlastimil Kybal,¹⁰³ od roku 1925 velvyslanec v Rio de Janeiro, který řadou svých studií a článků výrazně přispěl k přiblížení Jižní Ameriky obecné veřejnosti i možným investorům. 3. října 1927 se v budově Obchodní a živnostenské komory konala schůze uspořádaná

⁹⁸ Československý vývoz do Argentiny činil roku 1924 hodnotu 109 374 000 Kč, roku 1925 108 054 000 Kč a roku 1926 pak 103 237 000 Kč. Hlavní položky představovaly textilie, metalurgické výrobky, sklo, dříví, slad, porcelán cukr a papír. Srov.: V. Kybal: Naše pozice v Jižní Americe.

⁹⁹ Z hodnoty 24 781 000 v roce 1924 stoupl náš export roku 1925 na 33 213 000 a roku 1926 již na 47 319 000. Srov.: V. Kybal: Naše pozice v Jižní Americe.

¹⁰⁰ O československé účasti na této výstavě např.: L. Turnovský: Ukončení světové výstavy v Rio de Janeiro, in: Národní Listy, 9.11. 1923.

¹⁰¹ V. Kybal: K organizaci našich obchodních styků s Jižní Amerikou, in: Lidové noviny, 8. 10. 1927.

¹⁰² T. Jiránek: Exportní ústav československý (1934-1944), s. 210.

¹⁰³ Vlastimil Kybal (1880-1958) byl významným historikem zabývajícím se dějinami středověku a novověku. Pozornost věnoval výrazným osobnostem české historie - Anežce České, Matěji z Janova či Janu Husovi. V souladu s důležitostmi, jakou měli vědci v zakladatelském období státu, se mezi kandidáty na diplomatické mise objevují i profesori historie Kamil Krofta, Josef Pekař, Josef Šusta a také Vlastimil Kybal. Tomu tak roku 1920 začíná diplomatická kariéra ve službách ČSR. Do r. 1925 působí jako vyslanec v Římě, kde se s Kamilem Kroftou podílí na vytváření nových vztahů mezi ČSR, Vatikánem a Itálií. V l. 1925–27 je vyslancem v Rio de Janieru a Buenos Aires, 1927–33 v Madridu, 1935–39 pro Mexiko a středoamerické republiky. Přestávku 1933–35 využil ke krátkému návratu na UK. Přednášel na řadě amerických univerzit, mj. na Columbia University v New Yorku. V Knihovně kongresu USA ve Washingtonu významně přispěl k uspořádání tamější sbírky českých knih, periodik a písemností. Po únoru 1948 zůstal v americkém exilu. Byl vyznamenán velkokřížem řádu Italské koruny a velkokřížem španělského řádu Isabely Katolické. Srov.: J. Hrdlička: Vlastimil Kybal doma a v exilu, Louny, 2001.

Ústřednou obchodních a živnostenských komor za účasti Vlastimila Kybala,¹⁰⁴ zástupců ministerstev i zájemců z kruhů výrobců a exportérů, na niž se jednalo o rozšíření a konsolidaci obchodních styků s jihoamerickými státy.¹⁰⁵ Výsledkem bylo utvoření přípravného komitétu ke zřízení instituce, která by po vzoru podobných zařízení v Německu¹⁰⁶ a další státech, hledala vhodný způsob podpory našemu obchodu s Jižní Amerikou.¹⁰⁷ 5. listopadu 1927 byl na poradě obchodně-politického výboru přijat plán na zřízení orgánu, který byl součástí pražské obchodní komory a jehož úkolem bylo opatřovat informační materiál, zvláště o clech, daních, dávkách a poplatcích, o přístavních, plavebních a železničních tarifech, o poštovních, obchodních a průmyslových známkách, o nových společnostech a průmyslových podnicích, o veřejných soutěžích, o dodávkách pro stát i soukromé společnosti, o právních poměrech, o cenách a zásobách zboží atd.¹⁰⁸ Tyto informace se měly dodávat všem vážným a vývozu schopným zájemcům, kterým by se zároveň udílely rady o vývozu a dovozu. Kromě těchto informací, měl odbor poskytovat i právní poradu ve sporných obchodních věcech a případně spolupůsobit při mimosoudních vyrovnáních.¹⁰⁹ Zvláštní pozornost byla věnována vysílání cestujících a zřizování stálých zástupců. Orgán měl též zprostředkovat umístění španělsky a portugalsky hovořících korespondentů u našich velkých firem¹¹⁰ a jihoamerické obchodníky měl kontaktovat

¹⁰⁴ V. Kybal na úvod přednesl výklad, z něhož předkládám následující pasáž: „Každý stát zeměkoule, jehož vývoz nebo populace přesahuje obytné možnosti domácí, je na Jižní Americe interesován a přímo s ní spolupracuje, ať obchodně, nebo finančně. Naše spolupráce jeví se ve stoupající výměně obchodní a v rostoucím přílivu emigrace. Obojí děje se však a vyvíjí se více tlakem poměrů než z uvědomělé snahy hospodářské a sociální. Posíláme tam zpravidla zboží, jež jinde nemůžeme umístiti a naši nezaměstnanci se tam obracejí obyčejně jen proto, že nemohou dostat se do Severní Ameriky, jež byla dosud jejich živitelkou. Na konci 9. roku své samostatnosti nemáme posud žádné programové politiky hospodářské a sociální vůči Jižní Americe, jež je příliš vzdálená, abychom ji blíže znali, a příliš „exotická“, aby poutala naši pozornost, cele zaujatou věcmi evropskými nebo nanejvýš vzhlízející k Americe severní.“ In: Možnost rozšíření obchodních styků s jihoamerickými státy.

¹⁰⁵ V první části porady byly vyloženy příčiny známého faktu, že naše přímé styky s jihoamerickými trhy jsou stále v enormním nepoměru ke stykům nepřímým. Dále bylo jednáno o způsobu propagace, o vývozu prostřednictvím vývozců hamburských, londýnských a pařížských, o projektu zřízení kávové bursy v Praze, nesnážích úvěru atd. Srov.: Možnost rozšíření obchodních styků s jihoamerickými státy.

¹⁰⁶ V Berlíně v této době existují tři organizace pro obchodní styky s Jižní Amerikou: 1. Deutsch-Brasilianischer Handelsverband, 2. Deutsch-Argentinischer Centralverband zur Förderung wirtschaftlicher Interessen a 3. Deutscher Wirtschaftsverband für Süd- und Mittelamerika. Srov: Možnost rozšíření obchodních styků s jihoamerickými státy.

¹⁰⁷ Možnost rozšíření obchodních styků s jihoamerickými státy.

¹⁰⁸ V. Kybal: K organizaci našich obchodních styků s Jižní Amerikou.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ Z řad reemigrovaných Čechoslováků.

s československými závody a produkty. Úkolem odboru byla i péče o dovoz jihoamerických produktů k nám a spolupráce s příslušnými korporacemi na konkrétních podnicích¹¹¹.¹¹² Organizace byla závislá především na interesovaných hospodářských korporacích, nikoliv na zvláštní podpoře a schválení vlády nebo parlamentu. Na projektu se kromě Ústředny československých a živnostenských komor dále podílel Ústřední svaz československých průmyslníků, Obchodní živnostenská komora v Praze, nově Ministerstvem školství mládeže a osvěty založený Iberoamerický ústav a také ministerstvo zahraničních věcí a ministerstvo obchodu.

Zvyšující se hospodářský zájem o země Latinské Ameriky přinutilo ministerstvo zahraniční, aby v některých státech, kde mělo Československo doposud pouze generální konzuláty, začalo jednat o zřízení velvyslanectví, které doposud existovalo pouze v Brazílii. Právě citelný nedostatek diplomatického zastoupení značně komplikoval snahu o dosažení doložky nejvyšších výhod. Usnesením vlády ČSR z října 1927 byl na velvyslanectví přeměněn generální konzulát v Mexiku a od roku 1928 se začalo jednat o Argentině, Chile a Venezuele. Československý zastupitelský úřad v Buenos Aires zahájil oficiálně svou činnost koncem roku 1929,¹¹³ konzulát v Santiagu de Chile začal pracovat roku 1925 a na úroveň velvyslanectví byl povýšen roku 1931. Diplomatické styky s Venezuelou byly zahájeny v únoru 1929, ale velvyslanectví v Caracasu vzniklo až roku 1935. Po silném naléhání exportérů vznikly do konce první republiky efektivní zastupitelské úřady také v Kolumbii a Peru, založené shodně roku 1937.

¹¹¹ Takovými podniky byly například kakaová bursa v Praze, veřejná skladiště, účast jihoamerických států na čs. veletrzích atd.

¹¹² V. Kybal: K organizaci našich obchodních styků s Jižní Amerikou.

¹¹³ Diplomatické styky mezi oběma zeměmi na úrovni velvyslanectví byly navázány již v listopadu 1920.

2.4. Hospodářská výměna ve třicátých letech

Velká hospodářská krize ukázala křehkost jihoamerických ekonomik, zcela závislých na vývozu surovin a zahraničním kapitálu. Ztrátu nejtíže nesly státy monokulturní. Nejznámější je případ kávy, kterou v největším měřítku produkovala Brazílie.¹¹⁴ Zkušenost velké krize nastartovala industrializaci a růst vnitřního trhu, ač se rozhodně nejednalo o jednoduchý proces. Roku 1933 dochází k nárůstu cen surovin v důsledku zlepšení světové hospodářské situace, což se odráží také v lepší konsumní schopnosti Jižní Ameriky.¹¹⁵ Dokud byly jihoamerické státy vázány jen na vývoz svých zemědělských výrobků, silně jejich měny kolísaly podle poptávky světového trhu. Roly klíčového hráče si i nadále udržovaly Spojené státy. Naproti tomu Německo v první polovině třicátých let ustoupilo ze svých pozic a jeho úlohu tak zčásti převzalo Japonsko, jehož vývoz se v roce 1934 oproti roku předchozímu zvýšil o 123 %.¹¹⁶

Silně zasažen světovou hospodářskou krizí byl i zahraniční obchod Československa. V důsledku ochranných opatření většiny států se náš exportní zisk snížil na 21 %, tedy téměř o celou třetinu.¹¹⁷ Reakcí bylo sdružování rozptýlených exportních firem a budování účelných distribučních aparátů. Ministerstvo obchodu připravilo osnovu zákona na podporu zahraničního obchodu, jejíž součástí bylo zřízení Exportního ústavu. Obchodní komory se o podobný projekt snažily již řadu let. První návrhy byly vypracovány již v r. 1921, ztroskotaly však, stejně jako další pokus r. 1930. Exportní ústav vznikl roku 1934 a jeho široká působnost zahrnovala všechny

¹¹⁴ Například ve středoamerickém San Salvadoru tvořila káva devět desetin vývozu. Podobnou závislost bylo možné sledovat i na exportu nerostných surovin. Zasažena krizí byla především Venezuela a Bolívie, nejvíce však chilská říše ledku.

¹¹⁵ Argentina již roku 1933 zavedla minimální ceny pro žito, pšenici a olejnatá semena. Brazílie, jejímž hlavním vývozním artiklem je káva, se začíná soustřeďovat na bavlnu, se kterou začíná konkurovat USA, a také na svůj průmysl, který chrání vysokou celní ochranou. V Chile a Uruguayi byly zřízeny úřady pro řízení obchodu s obilím. Srov.: A. Mencák: Jižní Amerika a Československo, in: České slovo, 24. 5. 1935.

¹¹⁶ Japonská expanze na jihoamerický trh byla velmi nepříjemná pro USA. Některé latinskoamerické země se silnými vazbami na severní říši proto učinily nejrůznější opatření proti japonskému dovozu. Kolumbie, Peru a Kuba zrušily s Japonskem své obchodní smlouvy a Ekvádor a Salvador proti němu zavedli speciální cla. V Panamě bylo zavedeno clo kusové místo cenového a Chile přidělovalo Japonsku valuty jen v poměru jeho dovozu do Chile. Srov.: A. Mencák: Jižní Amerika a Československo.

¹¹⁷ J. Nonotný, J. Šouša: El intercambio comercial entre Checoslovaquia y la Argentina y el Brasil en el periodo de entreguerras s. 243.

složky mezinárodního obchodu od celních předpisů až po kontrašpionáž. Podle historika Tomáše Jiráňka, který se Exportním ústavem zabývá ve své obsáhlé studii, je zřejmé, že ze všech vzdálených trhů, na něž se měl ústav zaměřit, byl největší význam přikládán Latinské Americe.¹¹⁸

Tabulka 2.1 Teritoriální vymezení československého zahraničního obchodu v letech 1924, 1929, 1934 a 1937¹¹⁹

Oblast	1924	1929	1934	1937
Amerika	6 %	9,2 %	11,6 %	14,8 %
<i>z toho USA</i>	4,9 %	6,3 %	6,2 %	9,0 %
Asie	1,7 %	3,1 %	6,2 %	8,0 %
<i>z toho Indie</i>	1,0 %	2,1 %	2,7 %	2,8 %
Evropa	91,6 %	85,4 %	77,9 %	71,7 %

Tabulka 2.2 Teritoriální rozložení přímého čs. exportu (dle váhy)¹²⁰

Oblast	1930	1934
Evropa	63,1 %	54 %
Asie	11 %	11 %
Afrika	5,7 – 6,5 %	5,7 – 6,5 %
Amerika	19,5 %	27,6 %
<i>z toho USA</i>	6,9 %	11,2 %
<i>z toho Argentina</i>	4,2 %	6 %

¹¹⁸ T. Jiránek: Exportní ústav československý (1934-1944), s. 238.

¹¹⁹ V. Lacina: Zahraniční obchod první Československé republiky, str. 137.

¹²⁰ E. Kubů, I. Jakubec: Hamburk a jeho úloha v československém zahraničním obchodu meziválečného období, s. 146-7.

Československý zahraniční obchod zaznamenal největší pokles v roce 1932, kdy klesl až na úroveň 35,5 % roku 1929. Ještě v roce 1933 byla obchodní bilance se zeměmi Latinské Ameriky stále značně pasivní.¹²¹ Skok nahoru v hodnotě zahraničního obchodu Československa a Jižní Ameriky můžeme zaznamenat v roce 1934, kdy vývoz dosáhl úrovně 64,1% roku 1929. O rok později se již mění situace na tolik, že se náš obchod s jihoamerickými státy stává znovu aktivním, jak tomu fakticky bylo po celá dvacátá léta.¹²² O tento úspěch se částečně zasloužila devalvace koruny, zvláště druhá z let 1936 a 1937. Právě tehdy, po osmi letech, přesáhl československý dovoz z Latinské Ameriky úroveň z roku 1929.

Tabulka 2.3 Československý dovoz z Latinské Ameriky v letech 1929-1937, přičemž dané hodnoty jsou v mil. korun¹²³

Rok	Dovoz dle země výrobní	Dovoz dle země zásilky	Nepřímý dovoz
1929	1 096,4	505,6	690,8
1932	471	199,9	271,1
1933	409	247,2	161,8
1936	464,8	386,5	78,3
1937	726,5	675,6	50,9

V této době již Československo nesleduje jen definitivní odpoutání od německého prostřednictví, které bylo již skutečně minimální, ale v důsledku uzavírání evropských trhů se zároveň snaží usilovně rozšiřovat své vlastní jihoamerické sítě. V polovině 30. let se stále častěji hovoří o cílené organizaci československého vystěhovalectví a snaze vytvářet pevnou základnu pro vývoz. V lednu 1935 vzniká další organizace, která měla hájit československé zájmy na jihoamerických trzích a

¹²¹ Vývoz 248 mil. Kč, dovoz 378 mil. Kč. Pasivní bilance 130 mil. Kč. Srov.: Čs.-latinská americká obchodní komora ustavena, in: České slovo, 18. 1. 1935.

¹²² Jedinou výjimkou bylo tradičně Chile.

¹²³ Nedostatky našeho dovozu do latinské Ameriky, in: České slovo, 12. 6. 1938.

sice Československo-latinsko-americká obchodní komora, do jejíhož čela byl ustaven Dr. Jan Třebický, prezident Exportního ústavu.¹²⁴ Komora podávala českým vývozcům cenné informace o bankovních institucích, či obchodních aktivitách ostatních států v Latinské Americe.

To však neznamenalo, že by ve druhé polovině 30. let komplikace stěžující úlohu československých exportérů zcela vymizely. Vývozci se například stále nemohli spolehnout na to, zda zboží, které odeslali, dojde do přístavu určením, za stejných dovozních, celních a devizových podmínek, které platily v době odeslání. Dalším problémem bylo také ještě stále nedostatečné diplomatické zastoupení.¹²⁵ Jihoamerické státy, kde byl zaveden zvláštní devizový režim, přitom vyžadovaly, aby od nich Československo nakupovalo přímo. Pokud by tato podmínka byla dodržena, slibovaly, že budou dávat dovozu potřebné devizy. Z toho důvodu bylo Československo přímo nuceno provádět svoje nákupy přímou cestou u producentů.¹²⁶ O tom jak často byla tato praxe nevýhodná vypovídá příklad Chile, kde byl dovoz povolován jen v procentní kvótě dovezeného ledu.

Československo zavedlo v platnost od 1. května 1937 povinnost osvědčovat při dovozu asi 35 položek celního sazebníku výrobní původ. Pro omezený počet artiklů bylo toto osvědčování zavedeno již dříve pro Argentinu, Uruguay a Chile. V mnoha případech se tak podařilo ratifikovat často dosti odlišné jihoamerické národní statistiky, kde zboží bylo často nesprávně deklarováno do evropského přístavu místo do Československa či zámořští exportéři deklarovali své vývozy níže než jaká byla skutečnost a omezovali tak rozsah československých nákupů.

Zatímco roku 1929 představoval vývoz do Latinské Ameriky pouze 2,4 %, ve 30. letech, role kontinentu skutečně stoupala. V roce 1936 již Latinská Amerika zaujímala v československém vývozu 3,5% a v dovozu 5,3%¹²⁷ a roku 1937 to již bylo 4,4% ku 6,2%.¹²⁸ Nárůst exportu do Ameriky byl ve srovnání s ostatními kontinenty

¹²⁴ Čs.-latinská americká obchodní komora ustavena.

¹²⁵ V. Rouč: Vztahy Československa a andských států Latinské Ameriky ve 30. letech, s. 75-76.

¹²⁶ Tamtéž, s. 69.

¹²⁷ J. Kubálek: Československo a jeho soutěž v Latinské Americe, s. 18.

¹²⁸ Do druhé miliardy našeho obchodu s latinskou Amerikou.

Tabulka 2.5: Československý vývoz do Latinské Ameriky v mil. korun¹²⁹

Výrobní skupina	1929	1936	1937
Slad	43,1	36,1	33,1
Textilie	82,9	40,0	104,1
Konfekční zboží	15,2	9,7	21,8
Papír a papírové zboží	5,5	19,4	19,8
Kůže vydělaná a kožené zboží (obuv)	2,8	8,9	13,3
Sklo a skleněné zboží	68,2	41,5	57,1
Zboží hliněné	21,5	8,0	21,3
Železo, obecné kovy a zboží z nich	137,3	98,2	160,7
Stroje, přístroje a nástroje	28,2	14,7	46,4
Chemické výrobky všeho druhu	5,2	2,6	3,9
Nápoje (zejména pivo)	0,5	0,4	0,6

¹²⁹ Do druhé miliardy našeho obchodu s latinskou Amerikou, in: Národní Listy, 12. 6. 1938.

jednoznačně nejvyšší.¹³⁰ Při analýze československého vývozu do Jižní Ameriky upoutá pokles vývozu nápojů, zejména piva, a sladu. Tento fakt je důsledkem vzestupu domácí výroby a cizí soutěže. Výroba piva byla na konci 30. let téměř ve všech státech Latinské Ameriky již značně vyvinuta, avšak spotřeba československého sladu, která by byla očekávatelným důsledkem, neroste. Naopak, stoupl dovoz levnější konkurence, což je zvláště patrné např. v Chile. Proti roku 1929 pozorujeme pokles též u skla, keramiky a porcelánu. To se dá vysvětlit ostrou konkurencí Německa a Japonska i ochranou vlastní domácí výroby clem jak je tomu např. v Brazílii.

Pozoruhodné úspěchy naproti tomu vykazuje textilní průmysl, který mezi léty 1936 a 1937 vykázal nárůst o 290% a oproti optimálnímu roku 1929 122%. Podobné úspěchy zde má i konfekční zboží. Je patrné, že oba dva obory zde hledají náhrady za ztráty v Evropě. I přes severoamerickou konkurenci stoupá vývoz papíru a celulosy. Ač Latinská Amerika meziválečného období byla oblastí s vysokým stovebním ruchem, rychlou industrializací a obrovskými investičními pracemi, podíl československého kovodělného průmyslu je navzdory svému růstu pouze promilový.¹³¹

Zajímavé je srovnání československého vývozu s německým. I německý podíl vývozu do Latinské Ameriky ve třicátých letech značně stoupal. Tento fakt je sice důsledkem hospodářské situace v Evropě, nicméně i soudobá německá literatura klade zemědělsko-surovinové oblasti Latinské Ameriky vedle sebe na stejnou úroveň důležitosti s jihovýchodní Evropou. Jak velký význam měly pro Německo a Československo trhy Latinské Ameriky a jihovýchodní Evropy (Maďarsko, Jugoslávie, Rumunsko, Bulharsko, Albánie, Řecko) nám dokládá tabulka číslo 2.6.

¹³⁰ Hodnoty vývozu do Asie a Afriky byly mezi léty 1929 a 1937 více či méně statické. Jako příklad můžeme uvést hodnotu československého vývozu do Indie a Egypta v letech 1929 a 1937, která zůstala prakticky beze změn tedy 1,3 %, respektive 1,0 % z celkového vývozu státu. Vývoz do Argentiny naproti tomu stoupl z 0,9% na 1,6%. Srov.: V. Lacina: K místu Československa v evropské a světové ekonomice v letech 1918-1938, s. 834.

¹³¹ Tamtéž.

Tabulka 2.6 Podíl vývozu Československa a Německa v jihovýchodní Evropě a Latinské Americe¹³²

Rok	Československý vývoz		Německý vývoz	
	1929	1937	1929	1937
Šest států jihovýchodní Evropy	17,2 %	13,5 %	4,5 %	9,4 %
Latinská Amerika	2,3 %	4,4 %	7,4 %	11,1 %

¹³² Do druhé miliardy našeho obchodu s latinskou Amerikou.

3. Československo-chilské vztahy v letech 1920-1938

3.1 Obchodní výměna

Tradice obchodních kontaktů s Chile sahá až do dob Rakouska-Uherska a samostatná Československá republika na tyto styky bezprostředně navázala. Chile bylo v meziválečném období třetím nejvýznamnějším hospodářským partnerem Československa v Jižní Americe, přičemž naprosto klíčovou úlohu v obchodní výměně zaujímal chilský ledek. Ten byl jako hnojivo nutný zejména pro navyšující pěstování cukrové řepy a od třicátých let, v atmosféře rozmachu nacismu, jeho důležitost stoupá nárůstem spotřeby dusíku ve zbrojním průmyslu. Ze zemědělského hnojiva se tak stává důležitá politicko-strategická surovina a předmět spekulací. Jeho velké dodávky navíc vytvářejí v meziválečném období všudypřítomný problém kompenzací.

Ledek začal být do Evropy dovážen ve významnějším množství po roce 1830. Většina zásilek směřovala do Velké Británie, Francie a Itálie, které odtud byly distribuovány do ostatních zemí Evropy. Před rokem 1860 však těžba ledku byla stále ještě ve stínu guána¹³³ a teprve poté, když začínaly docházet guánové zásoby, stává se ledek dominantním světovým hnojivem. Rozkvět ledkového průmyslu záhy narušila pacifická válka, během níž byla produkce ledku pozastavena. Z konfliktu profitovali především britští spekulanti, kteří v této době značně navyšují svůj ledkový kapitál. V polovině osmdesátých let začíná druhá fáze expanze ledku na světový trh a Chile zažívá značný hospodářský vzestup, vykoupený naprostou závislostí na cenách světového trhu.

Obrovskou ránu chilské ekonomice zasadila metoda umělé syntézy čpavku ze vzdušného dusíku a vodíku vynalezenou Fritzem Haberem a kterou Carl Bosch roku 1910 uvedl do tovární praxe. V závodech v německém Oppau a později v Leuna, byl

¹³³ Hnojivo vzniklé ukládáním trusu mořských ptáků.

vybudován obrovský výrobní systém, který Německu umožnil, navzdory odříznutí od chilských zdrojů, vést první světovou válku v takovém rozsahu.

Tabulka 3.1 Celková světová produkce dusíkatých látek (v tunách)¹³⁴

	1913	1925	1926
Chilský ledek	391 860	368 808	329 387
Síran amonný z uhlí	290 460	294 945	310 591
Síran amonný syntetický	44 768	258 877	293 624
Dusíkaté vápno	-	116 840	152 400
Ledek vápenatý	-	25 000	30 480
Ostatní synt. látky ze vzdušného dusíku	-	60 360	148 844
Celkově	727 088	1 125 230	1 265 326
Z toho použito na hnojení	-	988 830	1 089 152

Dvacátá léta jsou ve znamení obrovského rozmachu syntetické výroby, jakož i konsumu dusíkatých látek. Tento fakt je spojen s poválečnou emancipační politikou jednotlivých států a také s prostou skutečností, že syntetický ledek byl levnější než přírodní. Umělé nitráty se začínají vyrábět i v dalších zemích, které sledují úplné

¹³⁴ J. Jelínek: Statistika světové výroby dusíkatých látek a zápas o ovládnutí trhu, novinový článek, 11. 10. 1927, AMZV, fond IV., kart. 889.

vytlačení chilského ledu z trhu. Od poloviny dvacátých let je tak chilský led pouze sekundární obchodní komoditou a na konci stejné dekády poklesl až na třetinu předválečného odbytu, přestože poválečná spotřeba dusíku byla podstatně vyšší.

Tabulka 3.2 Roční světová produkce dusíku dle zemí v roce 1926 (v tunách)¹³⁵

Německo	525 000
Chile	365 000
USA	118 000
Velká Británie	95 000
Norsko	35 000
Itálie	30 000
Japonsko	20 000
Francie	20 000

Ani Československo nezůstalo stranou syntetické výroby, přestože ji umožňovala pouze koupě drahých zahraničních licencí. Počátky výroby dusíku se datují až do roku 1890, kdy došlo k zahájení výroby síranu amonného při koksování v moravsko-ostravském kamenouhelném revíru.¹³⁶ Již za války byl ve Falknově postaven závod na dusíkaté vápno a v meziválečném období pak zaznamenává chemická výroba další výrazný nárůst. Šlo o jedno z vůbec nejvíce monopolizovaných odvětví s dominantní rolí mezinárodních kartelů. Zahraniční investoři vlastnily cca 30% akciového kapitálu v oblasti těžké chemie.¹³⁷

Na produkci umělých hnojiv se podílela především Akciová továrna na výrobu lučebnin v Kolíně. Zásadnější zlom přichází v roce 1927, kdy s ohledem na strategický význam chemického průmyslu při výrobě výbušnin a v chemizaci zemědělství, bylo

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ Tamní výroba dosáhla roku 1914: 31 370 t síranu = cca 6 500 t N, roku 1929: 44 540 (9 000), roku 1932: 21 009 (4 300). Srov.: Dusík – vývoj jeho výroby a dnešní situace domácího i světového trhu, AMZV, fond IV., kart. 889.

¹³⁷ V. Lacina: Vývoj průmyslové výroby, in: V. Lacina, J. Pátek (ed): Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti, sv. III., s. 80.

rozhodnuto o výstavbě továrny na výrobu dusíkatých látek z koksárenského plynu a ze vzduchu v prostoru průmyslového areálu jámy Ignát v Mariánských Horách, náležejícího Báňské a hutní společnosti. Firma byla založena se státní pomocí jako akciový podnik celostátního významu, v němž měly podíl přední československé firmy – např. Báňská a hutní společnost, Spolek pro chemickou a hutní výrobu, Vítkovické horní a hutní těžářstvo, Synthesia atd.¹³⁸ Továrna byla vybudována na kapacitu 40 t čpavku a zároveň bylo zařízeno další zužitkování čpavku ve formě strojových hnojiv. Zpočátku šlo o síran amonný, později byl závod rozšířen na výrobu ledku amonno-vápenatého¹³⁹, ledku vápenatého a kapacita výroby syntetického čpavku se zdvojnásobila.¹⁴⁰ V roce 1929 byla spotřeba dusíku v Československu 39 602 t N, avšak během krize značně poklesla.

Výše zmíněné okolnosti obchodní výměnu mezi Československem a Chile příliš neusnadňovaly. Podíváme-li se do historie diplomatických vztahů, zjistíme, že k intenzivním stykům dochází až v první polovině třicátých let. Přesto, chilský konzulát v Praze zahájil svou činnost již 29. října 1921, přičemž dne 19. července 1924 bylo uděleno agrément chilskému vyslanci se sídlem ve Vídni. Československý konzulát v Santiagu de Chile zahájil činnost 3. října 1925, na úrovni vyslanectví 10. listopadu 1931. Prvním chargé d'affaires se stal ve stejný rok Jiljí Pořízek. Chile se své diplomatické zastoupení rozhodlo povýšit na velvyslanectví roku 1934.

Situaci po celá dvacátá léta komplikovala neexistence smluvní základny. Obchodní smlouva byla nakonec podepsána 18. září 1930 za chilskou stranu chargé d'affaires Arturem Cabrerou-Grezem¹⁴¹ a za Československo Dr. Kamilem Kroftou. Chile se tak stává první zemí Jižní Ameriky, se kterou došlo k dohodě o úpravě obchodních styků.¹⁴² Touto smlouvou si obě strany zaručily nejvyšší výhody při

¹³⁸ M. Strakoš: Československé továrny na dusíkaté látky.

¹³⁹ Obchodní název ledek ostravský.

¹⁴⁰ Dusík – vývoj jeho výroby a dnešní situace domácího i světového trhu, AMZV, fond IV., kart. 889.

¹⁴¹ Arturo Cabrera-Grez vstoupil do služeb ministerstva zahraničí roku 1896, záhy byl jmenován šéfem departmentu a později tajemníkem prezidenta. V roce 1913 se stal tajemníkem velvyslance v Tokiu, roku 1917 byl jmenován konzulem v Kalkatě, odkud byl v roce 1920 povolán do Colomba na Ceylonu. Roku 1921 byl jmenován konzulem v Terstu a roku 1924 přijíždí do Prahy, kde od 16. 8. 1928 zastával úřad chargé d'affaires. Jeho knihy o životě v Japonsku, stejně jako vzpomínky z cest po Persii, Ekvádoru a Indii z něj učinily také relativně známého spisovatele.

¹⁴² Návrh se objevil již roku 1927, ale seřazení i obsah jednotlivých bodů nasvědčuje, že věc nebyla ještě zcela uvažena.

dovozu, vývozu a plavbě, zacházení s národními příslušníky a provozování jejich povolání.¹⁴³ Chilská vláda v této době ještě nebyla ochotná přistoupit ke kompenzacím. Dohoda byla sjednána na tři roky. Až do 22. května 1931 mělo Chile jediný tarif aplikovaný na všechny státy stejně. Po tomto datu, kdy Francii byly poskytnuty tarifní výhody na některé textilie a chemikálie, dochází k jinému zacházení se zeměmi smluvními a nesmluvními.¹⁴⁴

Československé velvyslanectví již v roce 1930 navrhlo chilskému generálnímu ředitelství statistického úřadu, aby v zájmu přesnosti a sjednocení chilských a čs. statistických údajů byly chilské dovozy do Československa evidovány podle země určení a nikoliv podle země tranzitu. To nicméně podle vyjádření generálního ředitelství odporovalo platným chilským zákonům a chilská statistika tak neuváděla údaje vztahující se k vývozu do Československa až do roku 1933.¹⁴⁵

Podle dohody producentů syntetického ledku (Mezinárodní kartel dusíku), na které participovalo i Československo, neměl chilský státní ledkový monopol COSACH možnost své dodávky navyšovat. Členské státy dusíkového kartelu za to měly zajištěnou ochranu domácího trhu, tj. že žádný jiný členský stát nebude dovážet ani nabízet ostatním členům své výrobky.

V řadě evropských zemí tak chilský ledek narážel na přísná prohibitivní cla či dokonce zákaz dovozu. Když například Německo zavedlo clo 12 marek na q ledku, vypovědělo mu Chile smlouvu, platící již od roku 1862. Následně se Německo zavázalo povolit kontingent pro bezcelný dovoz ledku ve výši množství ledku skutečně dovezeného v roce 1930. V květu 1933 pak byla smlouva mezi oběma zeměmi obnovena.

Omezením na dovoz ledku byly přizpůsobeny kompenzační úmluvy, v nichž se Chile za zvýšený odběr ledku nad stanovenou kvótu zavazuje přijmout stroje či jiné výrobky, případně uhradit zamrzlé pohledávky. Chile v Československu spatřovalo skutečně významného obchodního partnera a mělo proto eminentní zájem na

¹⁴³ Nejvyšší výhody se nevztahovaly na zvláštní výhody poskytnuté Chile státům Latinské Ameriky, které nebyly poskytnuty státům třetím, a na výhody poskytnuté Československou republikou sousedním státům k usnadnění zahraničního styku, nebo na výhody vyplývající z celní unie.

¹⁴⁴ AMZV, fond IV., kart. 888.

¹⁴⁵ AMZV, fond IV., kart. 641.

prodloužení obchodní smlouvy, jejíž platnost roku 1933 vypršela. Dalším důležitým bodem bylo právě zavedení kompenzační úmluvy, která by obchod mezi oběma zeměmi usnadnila a podpořila. Do Prahy tak osobně přicestoval chilský velvyslanec v Bruselu Valdes Mendeville, aby s příslušnými ministerstvy sjednal dohodu o povolení na bezcelní vývoz 7 000 tun chilského ledku. Smlouva pak byla 11. prosince 1933 skutečně podepsána.

Tabulka 3.3. Kvóty, domácí spotřeba a podíl ledku ve vybraných evropských zemích v roce 1934¹⁴⁶

Země	Kvóta pro chilský ledok (t N)	Domácí spotřeba (t N)	Podíl chilského ledku (%)
Německo, Velká Británie, Norsko	112 500	338 454	5, 235
Belgie	20 320	43 012	7, 440
Československo	7 750	14 146	8, 631
Nizozemí	40 000	70 748	8, 905
Itálie	40 000	46 540	13, 537
Švýcarsko	1 250	860	22, 907
Polsko	Zákaz dovozu		

Systém kompenzací spočíval v tom, že Národní bankou Československou byla zadržována část hodnoty z koupí chilského ledku a posílána na vázaný účet, který byl otevřen pro Centrální banku Chile. Z tohoto účtu pak byly následně propláceny československé pohledávky. Jakékoliv soukromé transakce s dividendami byly zakázány. Na základě ujednání, byla zadržovaná částka roku 1933 stanovena na 25%. Pokud vývozce nedostal přiděl kompenzačních korun, chilská celnice neuvolnila zboží.

¹⁴⁶ AMZV, fond IV., kart. 889.

Zavedení kompenzačních účtů sice dávalo exportérům určité jistoty, že za své zboží dostanou zapláceno prostřednictvím zadržovaných ledkových faktur, nicméně československé aktivity byly tímto systémem značně omezovány a zpravidla již ve druhé polovině roku vyčerpány. Po celá třicátá léta tak můžeme sledovat snahy o zvýšení nákupu chilských produktů (ovoce, víno, síra, borax aj.), hlavně však o prosazení kompenzace dovozu chilské mědi. Dalším důvodem těchto snach byl požadavek Chile, aby se státy, s nimiž je uzavřena kompenzační smlouva, byla obchodní bilance vyrovnaná.

Jelikož se chilský ledek využíval především k hnojení, dovážel se zejména v zimních měsících. Kompenzační koruny se tudíž na účtu Národní banky objevily na jaře a následně byly rozděleny mezi žadatele o přiděl v Chile, zpravidla v květnu a v červnu. Většinou byly rozebrány do několika týdnů. Vývoz do Chile však byl na počátku třicátých let nepatrný a proto bylo tímto způsobem uhrazeno jen velmi málo pohledávek.¹⁴⁷ Podle dohody z 23. listopadu 1934 byl ledkový kontingent navýšen na 7 500 tun. Zadržována kvóta již představovala 40% plus 10% na zamrzlé pohledávky ve smyslu tajného ujednání s Národní bankou Československou.¹⁴⁸

Co se týče domácí produkce, roku 1932 činila možnost výroby syntetického dusíku v Mariánských Horách 23 000 t N, amidového dusíku ve Falknově 6 000 t N a dusíku z vedlejší výroby koksoven 9 000 t N. Avšak skutečná výroba za rok 1932 činila pouze 13 000 t N a zaměstnanost tedy byla pouze na úrovni 29 %.¹⁴⁹ Na krytí spotřeby síranu amonného tedy stačila výroba samotných koksoven. Továrna na syntetický dusík v Mariánských Horách byla odkázána na výrobu ledků, kde ji omezoval dovoz ze zahraničí. V roce 1932 zde bylo vyrobeno pouze 4 000 t N a výroba tak poklesla na 17,5 %.¹⁵⁰

Přesto byl plánován vznik dalších podniků na výrobu syntetického dusíku. Jeden měl být vybudován v Semtíně u Pardubic, kde společnost Explosia od roku 1923 vyráběla výbušniny a druhý poblíž Povážské Bystrice. V roce 1934 se

¹⁴⁷ AMZV, fond IV., kart. 311.

¹⁴⁸ AMZV, fond IV., kart. 889.

¹⁴⁹ Dusík – vývoj jeho výroby a dnešní situace domácího i světového trhu, AMZV, fond IV., kart. 889.

¹⁵⁰ Tamtéž.

ministerstva obchodu a veřejných prací¹⁵¹ z důvodu obtížnosti distribuce a kritického stavu domácí výroby vyslovují proti dalšímu dovozu sodného ledku. Dusíkárný v Mariánských horách například v roce 1933 pracovaly pouze 9 měsíců, s využitím 35% kapacity.¹⁵²

Postavení chilského ledku ve vzájemné obchodní dohodě, stejně jako domácí dusíková produkce, byly předmětem intenzivních debat, které nezdávka ovlivňovaly realizaci atraktivních obchodních transakcí. Za všechny uvedme následující dva příklady. V letech 1932-1935¹⁵³ bylo v jednání vybudování cukrovarnického závodu a lihovaru u osady Santa Fé v provincii Bio-Bio, které se měly stát základem pro další rozvoj výroby cukru tak, aby se Chile zbavilo závislosti na dovozu z Peru. Za tímto účelem byla v Santiagu zřízena akciová společnost *Corporación de Cultivos y Elaboración de Azúcar*. Přestože se Výzkumný ústav československého průmyslu cukrovarnického od počátku vyslovoval proti tomuto projektu z konkurenčních důvodů a také ministerstva se stavěla zásadně proti navýšení ledkového kontingentu,¹⁵⁴ jednání neúspěšně pokračovala až do roku 1935.¹⁵⁵

Druhý případ se týká zakázky na dovoz zbraní, kterou roku 1936 obdržela od chilské vlády Zbrojovka Brno. Chilský ministr financí Gustavo Ross však nemohl pro nákup přidělit devizy, kterých bylo v Chile nedostatek a obchod se tak mohl uskutečnit jen za předpokladu, že dojde ke zvýšení roční kvóty ledku o 3 000 tun, jejíž plný výtěžek by šel na proplacení zakázky. Československo nebylo ochotno zvyšovat dovozní kvóty a tak se Národní Banka rozhodla zakázku kompenzovat nákupem chilských jablek. Mimořádnou kvótu na dovoz ledku nakonec poskytlo Německo a Gustavo Ross se tudíž rozhodl zadat zakázku právě jemu.¹⁵⁶

¹⁵¹ Ministerstva zemědělství a národní obrany se zdržují hlasování.

¹⁵² Dusík – vývoj jeho výroby a dnešní situace domácího i světového trhu, AMZV AMZV, fond IV., kart. 889.

¹⁵³ Československé kruhy byly zvány k účasti na organizaci cukerného průmyslu v Chile již od roku 1925.

¹⁵⁴ Plánovaná investice činila 4 880 000 Kč, což odpovídalo asi 4 784 tunám ledku. Druhá polovina měla být uhrazena dle konceptu smlouvy preferenčními akciemi nové společnosti.

¹⁵⁵ AMZV, fond IV., kart. 735.

¹⁵⁶ AMZV, fond IV., kart. 527.

Tabulka 3.4 Obchodní výměna mezi ČSR a Chile v letech 1920-1938 (v tisících korun)¹⁵⁷

Rok	Dovoz do ČSR	% z celkového dovozu	Vývoz z ČSR	% z celkového vývozu	Obchodní bilance ČSR
1920	33 410	0,143	1 777	0,006	-31 633
1921	151 883	0,677	4 054	0,015	-147 829
1922	41 799	0,329	8 063	0,045	-33 736
1923	41 426	0,405	9 032	0,072	-32 394
1924	22 850	0,148	11 466	0,067	-11 384
1925	39 004	0,221	7 589	0,040	-31 415
1926	85 777	0,562	14 679	0,082	-71 098
1927	93 384	0,520	13 869	0,069	-79 515
1928	90 929	0,473	14 150	0,067	-76 779
1929	127 737	0,639	22 774	0,111	-104 963
1930	33 446	0,213	24 475	0,140	-8 971
1931	2 632	0,022	8 169	0,062	+5 537
1932	1 783	0,022	2 532	0,034	+749
1933	20 366	0,333	3 256	0,055	-17 110
1934	8 833	0,138	4 447	0,061	-4 386
1935	12 412	0,184	4 113	0,052	-8 299
1936	11 469	0,145	4 876	0,061	-6 593
1937	65 369	0,595	10 443	0,087	-54 946
I-IX 1938	34 867	0,506	9 258	0,109	-25 609

¹⁵⁷ Zahraniční obchod republiky Československé 1920-1938, Praha 1921-1939. Srov.: J. Novotný, J. Šouša: El intercambio comercial entre Checoslovaquia y Chile, El Uruguay, Perú, Colombia, Venezuela, Bolivia, Ecuador y El Paraguay en el periodo de entreguerras, in: Ibero-Americana Pragensia, XXXII, 1998, s. 221.

Od 1. července 1936 do 30. června 1938 byl ledkový kontingent 7 000 tun a i v tomto období Národní banka Československá zadržovala 50% jeho hodnoty, která byla použita na podporu vývozu. V této době je Chile jednou ze čtyř zemí Latinské Ameriky, s nimiž Československo mělo uzavřeno dohodu o platebním styku a jednou ze tří zemí, s nimiž bylo zavedeno osvědčení o původu zboží.

Od 1. července 1938 do 20. července 1941 měl být roční kontingent opět zvýšen na 7 500 tun, avšak po mnichovských událostech na podzim 1938, převzala německá skupina mezinárodního dusíkového kartelu 20% československého kontingentu. Obchodní výměna, stejně jako diplomatické styky, mezi Československem a Chile pak byla definitivně ukončena německou okupací 15. března 1939.

3.2 Chile v československém tisku

Meziválečný československý tisk z pochopitelných důvodů chilské dění obecně příliš nereflektuje. Výjimku představují politické zvraty let 1925 a 1932, kdy se se zprávami z Chile doslova roztrhl pytel. Články, které tisk přinesl roku 1925, se vztahují jednak k nové chilské ústavě a možným vlivům ústavy československé. V této souvislosti nacházíme příspěvky jako *Ústava československá vzorem pro novou konstituci v Chile*¹⁵⁸ nebo *Komu budeme vzorem*¹⁵⁹. Druhým tématem jsou proměny režimu vyvolané vstupem vojáků do politiky a odstoupením prezidenta Alessandriho. Za všechny články k tomuto tématu zmiňme *Nová vláda v Chile*¹⁶⁰, *Vojenský puč v Chile*¹⁶¹, *Jihoamerické revoluce*¹⁶² a *Chilský diktátor odstoupil*¹⁶³. V souvislosti s událostmi, které budou v Chile záhy následovat musí název posledního příspěvku oprávněně vyvolat úsměv na tváři.

¹⁵⁸ České slovo, 17. 6. 1925.

¹⁵⁹ Pražský večerník, 17. 6. 1925.

¹⁶⁰ Národní listy, 25. 1. 1925

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² Več. České slovo, 25. 6. 1925.

¹⁶³ Več. Národní Listy, 2. 10. 1925.

Ještě daleko více zpráv o Chile nalezneme v červnu a v červenci 1932 v souvislosti s častým střídáním vlád a především pak s vytvořením „socialistické republiky“, které, v atmosféře strachu z rozmachu komunismu, budilo oprávněný zájem veřejnosti na celém světě. Zajímavý se jeví kupříkladu článek *V Chile nastolena byla revolucí socialistická vláda*¹⁶⁴, kde nalezneme pozoruhodné tvrzení, že diktatura zamýšlí pro své účely využití nejlepších myšlenek Mussoliniho, Kemala paši a Hitlera. Dále zmiňme alespoň některé příspěvky jako *Spojené státy se obávají, že v celé Jižní Americe vzplane revoluce*¹⁶⁵, *Občanská válka v Chile*¹⁶⁶, *Chile bude socialistickou, nikoliv komunistickou republikou*¹⁶⁷, *Chilská revoluční vláda je pánem situace*¹⁶⁸, *Chilská vláda vyvlastňuje*¹⁶⁹, *Když se žije nad poměry*¹⁷⁰, *Chile v krvavém přechodu*¹⁷¹, *KS v Chile prohlášena za ilegální*¹⁷² nebo *Pokus o opětovné nastolení diktátora*¹⁷³.

Zprávy o Československu, které se objevovaly v chilském tisku měly povětšinou hospodářský nebo obchodní ráz a případně byly doplněny o statistická data. Uveďme zde alespoň několik výjimek. Za tu můžeme považovat článek v deníku *El Mercurio* věnovaný Praze s názvem *Ciudad de las cien torres*¹⁷⁴. Deník *El Diario* otiskl pochvalnou recenzi na knihu *Praga* italského vyslance v Praze O. Pedrazziho, která vyšla ve španělském překladu a byla v Chile vydána.¹⁷⁵ Recenze na stejnou knihu vyšla také ve večerníku *El Emparcial*¹⁷⁶, v níž recenzent poznamenává, že moderní obyvatelé Čech pociťují nejspíše hrdost, že jejich milované hlavní město je popisováno tak elegantním a znaleckým perem. Vyvolává si jednotlivé kapitoly knihy, z nichž, jak praví, vystupují mu plastické obrazy historických koutů Prahy. *Revista de Educación*¹⁷⁷ přinesla delší pojednání o československém školství. Deník *El Diario*

¹⁶⁴ Več. Práva lidu, 6. 6. 1932.

¹⁶⁵ Več. Práva lidu, 7. 6. 1932.

¹⁶⁶ České slovo, 7. 6. 1932.

¹⁶⁷ Národní politika, 8. 6. 1932.

¹⁶⁸ České slovo, 8. 6. 1932.

¹⁶⁹ České slovo, 11. 6. 1932.

¹⁷⁰ Národní politika, 14. 6. 1932.

¹⁷¹ České slovo, 22. 6. 1932.

¹⁷² Rudé právo, 26. 6. 1932.

¹⁷³ Lidové noviny, 22. 7. 1932.

¹⁷⁴ El Mercurio, 15. 1. 1933.

¹⁷⁵ El Diario, 29. 1. 1934.

¹⁷⁶ El Emparcial, 4. 8. 1934.

¹⁷⁷ Revista de Educación, č. 61, 1935.

*Ilustrado*¹⁷⁸ uveřejnil celostránkový článek Paola de Giovanniho a Josefa Setnika o moderní architektuře v ČSR. Článek je provázen třemi fotografiemi ukázek této architektury z Louňovic, Hradce Králové a Trenčianských Teplic.

¹⁷⁸ El Diario Ilustrado, 8.1. 1936.

Resumé

Průnik neznámé středoevropské země na jihoamerický trh se navzdory nesnadným začátkům začal postupně vykazovat pozoruhodnou dynamikou. Ve dvacátých letech měl československý vývoz spíše pokusný charakter a teprve od roku 1927 můžeme sledovat snahy o jeho konsolidaci. Styky mezi Jižní Amerikou a Československem jsou nejintenzivnější po velké hospodářské krizi, kdy vedle stále rozšiřované sítě velvyslanectví vznikaly další orgány a instituce na podporu československého vývozu. Zatímco obecně ve třicátých letech podíl Československa na světovém obchodu klesá a obnovit jeho pozice na světových trzích se do války podařilo jen částečně, v Jižní Americe je situace odlišná. V důsledku propagačních aktivit se Československý stát začíná stávat osvědčenou značkou a z toho důvodu přibývá i počet jeho zakázek.

Velkým kladem pro československý export byla skutečnost, že se skutečně podařilo zásadně snížit podíl nepřímého dovozu. Zatímco ještě v roce 1929 představoval podíl nepřímého dovozu 53,7% a roku 1932 stoupl dokonce na 57,6%, v roce 1936 činil 17% a následující roku již jen 6,9%. Pokles se objevil zejména ve velkých položkách jako jsou potraviny, textilní suroviny, kovy atd. Snižující se podíl nepřímého dovozu je důsledkem nejen úpadku zprostředkovatelské činnosti Německa a dalších států, ale také úspěšnou emancipační strategií Československa.

Přestože Československo na jihoamerickém kontinentě nemohlo svým vývozem konkurovat státům, jejichž zájmy měly v tomto regionu dlouhou tradici, dokázalo se se svou špatnou výchozí pozicí vyrovnat. Po celá třicátá léta zaznamenávala pozice Československa v Jižní Americe velký vzestup, který byl zastaven až německou okupací. V tomto světle se československá obchodní strategie na jihoamerickém kontinentě v meziválečném období jeví jako velmi úspěšná.

Co se samotného Chile týče, ekonomické kontakty s ním byly v jihoamerickém kontextu atypické. Je to zapříčiněno především dovozem strategicky důležitých surovin, ledku a mědi. Jejich těžba a prodej byly plně v područí zahraničních

odbytových možností a světových cen, přičemž tato závislost chilské ekonomiky se ukázala být ve dvacátých a třicátých letech několikrát velmi osudovou.

Chile tak bylo nejen třetím nejdůležitějším obchodním partnerem, ale také jedinou zemí Jižní Ameriky, s níž mělo Československo vysoce pasivní obchodní bilanci. Roku 1930 sice byla mezi oběma státy podepsána obchodní smlouva, přesto v období chilské politické nestability a hospodářské krize let 1931 a 1932, obchodní výměna stagnovala. V roce 1933 jsou pak zavedeny kompenzační účty. Hlavní překážkou obchodní výměny v meziválečném období byl zejména vztah k mezinárodním leteckým tarifům a přirozeně také dopravní problém. Námořní doprava z Hamburku do Buenos Aires trvala 20, 5 dne, letecky do Santiaga 4 dny.

Hospodářský význam Chile se také neprojevil téměř žádnou migrací. Československé vystěhovalectví nedosáhlo ve srovnání s Brazílií nebo se sousední Argentinou nikdy závratné výše, což je důsledkem geografické polohy země a překážek při cestě do ní. Podle odhadů Jiřího Jiráka přišlo do Chile v celé historii až do dnešních dob na dva tisíce osob z území dnešní České a Slovenské republiky.¹⁷⁹

Jsme si vědomi toho, že aktivity mezi oběma zeměmi byly rozhodně bohatší než bylo v této práci nastíněno a zasloužily by si jistě detailnější výzkum. Některé další mimořádné počiny byly upozaděny, jelikož nezapadají do námi sledovaného období. Například český emigrant Fischer založil v roce 1896 v Punta Arenas nejstarší dosud existující chilský pivovar a dodnes nejjižnější pivovar na světě. Zřejmě nejvýznamnější událost pak přichází okamžitě po nacistické okupaci, kdy do Chile odplouvá první větší ucelená skupina Čechů a Slováků v historii – Baťových dělníků a techniků ze Zlína, aby tu dne 23. března 1939 založila v městečku Peñaflores továrnu na boty.

Ani Československo nebylo pro Chile takovou neznámou jak by se mohlo na první pohled znát. Zmiňme se na tomto místě alespoň o dvou událostech, které tuto skutečnost dosvědčují. První se vztahuje k tvorbě nové chilské konstituce. V květnu 1925 byla československá ústava detailně rozebírána v největším chilském listě *El*

¹⁷⁹ Největší vystěhovalcké vlny proběhly ve druhé polovině 19. století, před 2. světovou válkou (židé a zakladatelé Baťovy továrny v Chile) a v letech 1948-1950. Srov: J. Jiránek: Dějiny Čechů a Slováků v Chile, s. 1.

Mercurio, jenž ji prohlašoval za nejmodernější mezi evropskými konstitucemi. Chilská vláda si také vyžádala několik exemplářů československé ústavy, přičemž inspiraci našla zejména ve člancích 64, 66, 67 a 80.

Další chilské vazby na Československo jsou spojeny s osobností Pedra Aguirre Cerdy, prezidenta v letech 1938-1941. Ten ve dvacátých letech pobýval v evropském exilu, nejprve ve Španělsku a poté zapustil kořeny v Paříži, kde mírnil hořkost vyhnanství knihami, rozjímáním a studiem. Kromě toho také navštívil další evropské státy, mezi nimi i Československo. Tuto zkušenost později líčí takto: „Navštívil jsem Československo, jehož podpora zemědělských škol je pro nás nesmírně zajímavá, pro své zaměření, které je hodno podrobného zkoumání uplatnění těchto plodných zkušeností v Chile.“ Tento zážitek se později promítl v jeho snaze racionalizovat chilskou zemědělskou výrobu a ovlivnil jeho dílo *El Problema Agrario*, které vyšlo roku 1929 v Paříži a bylo věnované autorově přítelkyni Gabriele Mistral.¹⁸⁰ Cerda byl také blízkým přítelem Edvarda Beneše¹⁸¹, který se z dob jeho evropského exilu znal rovněž s Cerdovým předchůdcem v prezidentském úřadu Arturem Alessandrim.

Chile je nám překvapivě velmi blízké, ze všech latinskoamerických států pravděpodobně nejvíce. Podobný je počet obyvatel, životní úroveň či doba, kdy se obě země vrátili ke své demokratické tradici. Přesto však Chile zůstává stále poněkud v pozadí zájmu české veřejnosti. I proto bych byl rád, kdyby tato práce alespoň trochu přispěla k přiblížení této pozoruhodné země.

¹⁸⁰ X. M. Recio Palma: *El discurso pedagógico de Pedro Aguirre Cerda*, s 31-32.

¹⁸¹ Oba byli mj. také členy zednářské lóže.

Chile and the Czechoslovak-Chilean relation between 1920-1938

The penetration of unknown Central European country into the South-American markets had - despite the uneasy beginnings - shown remarkable dynamics . In the twenties the Czechoslovak export had rather experimental character and as late as the year 1927 when the efforts of its consolidation could be recognized. The external relations between South America and Czechoslovakia were the most intensive after the big economic depression, when in addition to the expanding net of Embassies other institutions and authorities began to rise to support the Czechoslovak export. Whereas the share of Czechoslovakia on the world trade in thirties decreased and the restoration of its positions by the World War Two was successful only partially, the situation for Czechoslovakia in the South America was different. Thanks to the advertising campaign Czechoslovakia became well-established brand name and therefore the number of contracts increased.

As regards to Chile the economic relations were from the South American context atypical. This was caused by the import of strategic resources such as copper and Chile saltpetre. The mining and sales were fully driven by the foreign trade capabilities and world prices which proved several times during the twenties and the thirties to be rather fatal. Chile was not just the Czechoslovakia's third most important trading partner but also the only South American country to which Czechoslovakia had debit trade balance. The economic significance of Chile to the Czechoslovakia showed no changes during the twentieth century.

Chile is surprisingly close to us, most likely the closest of all the Latin American countries. It is similar in the number of the population, the standard of living or even in the period of time when both Chile and the Czech Republic returned to democracy. In spite of all those facts Chile remains out of the focus of attention of the Czech community. And thus I would be

very pleased should my work contribute to bringing this remarkable country closer.

Použité prameny a literatura

Prameny

Archiv Ministerstva zahraničních věcí

II sekce – Politické zprávy:

Chile 1925-39

IV sekce – Národohospodářská sekce

Karton 311 – Chile: platební styk, dovoz ledku, kompenzace mědi 1935-1939.

Karton 374 – Zamrzlé pohledávky 1932 – 1933.

Karton 527 – Obchod a hospodářské věci: Chile 1926 – 1939.

Karton 641 – Dovoz a vývoz: Chile 1932 – 1938.

Karton 735 – Spolupráce při výrobě cukerného průmyslu v Chile, ledek 1925 – 1939.

Karton 750 – Zřizování cukrovarů, výroba cukru, 1925 – 1939.

Karton 888 – Smlouvy obchodní: Chile – ČSR 1926 – 1934.

Karton 889 - Smlouvy obchodní: Chile – ČSR 1933 – 1939.

Periodika

O.V. Albrecht: Krise v Latinské Americe a Československo, in: Národní Listy, 18.2. 1938.

Čs.-latinská americká obchodní komora ustavena, in: České Slovo, 18.1. 1935.

Do druhé miliardy našeho obchodu s latinskou Amerikou, in: Národní Listy, 12. 6. 1938.

Chile bude socialistickou, nikoliv komunistickou republikou, in: Národní politika, 8. 6. 1932

Chile v krvavém přechodu, in: České slovo, 22. 6. 1932.

Chilská revoluční vláda je pánem situace, in: České slovo, 8. 6. 1932.

Chilská vláda vyvlastňuje, in: České slovo, 11. 6. 1932.

Chilský diktátor odstoupil, in: Národní Listy, 2. 10. 1925.

Jihoamerická revoluce, in: Več. České slovo, 25. 6. 1925.

Když se žije nad poměry, in: Národní politiky, 14. 6. 1932.

Komu budeme vzorem, in: Pražský večerník, 17. 6. 1925.

KS v Chile prohlášena za ilegální, in: Rudé právo, 26. 6. 1932.

V. Kybal: Naše pozice v Jižní Americe, in: Venkov, 27.8. 1927.

V. Kybal: O možnostech československého vývozu do Jižní Ameriky, in: Lidové noviny, 17.11. 1927.

V. Kybal: K organizaci našich obchodních styků s Jižní Amerikou, in: Lidové Noviny, 8.10. 1927.

A. Mencák: Jižní Amerika a Československo, in: České Slovo, 24. 5. 1935.

Možnost rozšíření obchodních styků s jihoamerickými státy, in: Tribuna, 4.10. 1927

Nástupní audience tureckého a chilského vyslance u presidenta republiky, in: Tribuna, 21. 8. 1925.

Nedostatky našeho dovozu do latinské Ameriky, in: České Slovo, 12. 6. 1938.

Nová vláda v Chile, in: Nrodní Listy, 2. 10. 1925.

Občanská válka v Chile, in: České slovo, 7. 6. 1932.

Pokus o opětovné nastolení diktátora, in: Lidové noviny, 22. 7. 1932.

Spojené státy se obávají, že v celé jižní Americe vzplane revoluce, in: Več. Práva lidu, 7. 6. 1932.

Ústava československá vzorem pro novou konstituci v Chile, in: České slovo, 17. 6. 1925.

V Chile nastolena byla revolucí socialistická vláda, in: Več. Práva lidu, 6. 6. 1932

Vojenský puč v Chile, in: Národní Listy, 25. 1. 1925.

Elektronické dokumenty

X. M. Recio Palma: El discurso pedagógico de Pedro Aguirre Cerda. [online] [cit. 2007-11-30] dostupné z: <http://www.archivochile.com/Izquierda_chilena/pr/de/ICHprde0016.pdf>

M. Strakoš: Československé továrny na dusíkaté látky. [online] [cit. 2007-04-23] dostupné z: <http://vcpd.cvut.cz/data/ostrava_hypsman.pdf>

Velvyslanectví České republiky v Brazílii, Bilaterální vztahy s BFR. [online] [cit. 2007-04-10] dostupné z: <<http://www.mzv.cz/wwwo/default.asp?ParentIDO=4282&ido=4289&amb=19&idj=1>>

Literatura

7 Ensayos sobre Arturo Alessandri, Santiago, 1979.

S. Collier, W.F. Sater: A History of Chile 1808-1994, Cambridge, 1996.

El Presidente Alessandri y su gobierno, Santiago, 1926.

M. Gongora: Ensayo histórico sobre la noción de Estado en Chile en los siglos XIX y XX, Santiago, 1981.

E. Hladíková: Vzestup a pád chilského ledku. Politické, ekonomické a sociální souvislosti (1830-1930), diplomová práce FF UK, 2007.

S. P. Huntington: El Orden Político en las Sociedades en Cambio, Buenos Aires, 1972.

J. Chalupa: Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile, Praha, 2002.

J. Jiránek: Dějiny Čechů a Slováků v Chile, elektronická verze.

E. Kubů, J. Pátek (ed.): Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami, Praha, 2000.

V. Lacina, J. Pátek (ed.): Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti, sv.III, Praha, 1995.

J. Kubálek: Československo a jeho soutěž v Latinské Americe, Praha, 1936.

V. Kybal: Jižní Amerika a Československo – S přehledem obchodní, finanční a emigrační činnosti jiných národů, Praha, 1928.

V. Rouč: Vztahy Československa a andských států Latinské Ameriky ve 30. letech, diplomová práce FF UK, 2000.

J.A. Schumpeter: Kapitalismus, socialismus a demokracie, Brno, 2004.

R. Soto Vera: La inflación monetaria en Chile, Santiago, 1943.

G. Vial: Pinochet - Portrét diktátora, Praha, 2007.

Články

P.W. Drake: La mision Kemmerer a Chile: consejeros norteamericanos, estabilizacion y endeudamiento, 1925-1932, in: Cuadernos de Historia, 4, 1984, s. 31-59.

E. Kubů, I. Jakubec: Hamburk a jeho úloha v československém zahraničním obchodu v meziválečném období (Přístavní pásma, doprava po Labi a hamburský reexport), in: Hospodářské dějiny, XX, 1992, s. 127-146.

T. Jiránek: Exportní ústav československý (1934-1944), in: Hospodářské dějiny, XX, 1992, s. 209-258.

V. Lacina: Zahraniční obchod první Československé republiky, in: Český časopis historický, 95, 1997, str. 110-139.

V. Lacina: K místu Československa v evropské a světové ekonomice v letech 1918-1938, in: Československý časopis historický, XXVI, 1978, s. 821-841.

E. Meyer Monsalve: La importancia del salitre en los lazos comerciales entre Chile y Checoslovaquia, 1929-1939. (Negociaciones e incidencias), in: Ibero-Americana Pragensia, XXXVIII, 2004, s. 145-149.

J. Novotný, J. Šouša: El intercambio comercial entre Checoslovaquia y la Argentina y el Brasil en el periodo de entreguerras, in: Ibero-Americana Pragensia, XXXI, 1997, s. 243-257.

J. Novotný, J. Šouša: El intercambio comercial entre Checoslovaquia y Chile, El Uruguay, Perú, Colombia, Venezuela, Bolivia, Ecuador y El Paraguay en el periodo de entreguerras, in: Ibero-Americana Pragensia, XXXII, 1998, s. 219-238.